

DE VRIJE KATHEDER

waarin opgenomen de vrije kunstenaar

uit de inhoud:

Mr H. P. L. Wiessing: Van den Tempel en het compromis.

W. F. H. Laret: Een Welvaartsplan voor Suriname.

B. Coster: Ze kunnen het zelf tòch niet!

Bath Menachem: Let my people go!

W. L. M. E. van Leeuwen: De geestelijke grondslag van de „neutrale” school.

S. M. van Trespeness: De geïsoleerde intellectueel ten plattelande.

Prof. dr Dan. de Lange Jr: Clara Wichmann.

Dr N. Kof: Clara Wichmann en het Marxisme.

ANDRÉ MARCHAND

De boerin en haar zoon

Van den Tempel en het Compromis

„De publieke zaak is bijzonder gediend met openbaarheid”.

J. van den Tempel in een Voorwoord.

Zo is dan het langverbeide boek van dr van den Tempel verschenen, het heet: „Nederland in Londen”*) en het is voor verscheidenen in mijn omgeving een teleurstelling geworden en voor mij teleurstelling en bevreëmding beide. Ik had namelijk Min. van den Tempel wel van te veel onverdedigbaar zwijgen verdacht, maar niet van een zo groot aandeel in de schuld. De heer van den Tempel is tijdens de oorlog één of twee keer uit Engeland naar Amerika overgevlogen en heeft daar een tijd vertoefd, ook is hij in dagen, waarin het op politieke waakzaamheid aankwam, ernstig en langdurig ziek geweest, tenslotte komt zijn handtekening niet voor onder een der met de Grondwet spottende ontwerpen van Koninklijke Besluiten, die de Regering begin '44 (zonder succes) heeft getracht geheim te houden, alles vroeger reden genoeg om er, ook in verband met 's heren van den Tempels spreekwoordelijke omzichtigheid, toe te besluiten, dat hij slechts een zeer klein deel van de verantwoordelijkheid zou heben mee te dragen voor de door Gerbrandy c.s. — met succes — ondernomen poging om de normale vertegenwoordiging des volks voor minstens een of anderhalf jaar op te schuiven. Misschien zou Gerbrandy, als alles nog een beetje anders gelopen was, ook wel geprobeerd hebben met een periode van

*) Uitg. Tjeenk Willink Haarlem.

HOOFDREDACTIE:

Mr Petra E. Eldering, Mr H. P. L. Wiessing.

REDACTEUREN:

L. P. J. Braat, Marius Flothuis, Dr A. de Froe,
A. F. Mellink, L. Mok, P. Peterin, W. Ph. Pos,
Dr A. Romein-Verschoor, A. F. Willebrands Jr.

DIRECTIE: M. de Swaan.

ABONNEMENTSPRIJS:

Voor Nederland f 8.— per jaar.
Buitenland „ 11.50 „ „
Losse nummers „ 0.25 „ exemplaar.

Kantoor van de Stichting „De Vrije Katheder”: Keizersgracht 520, Amsterdam-C. Telefoon 30709.

Bankrelatie: Amsterdamse Bank N.V., Leidsestraat 33, A'dam-C.
Postgiro: 277999. Gem. Giro Amsterdam: V 1760.

grootkapitalistische, nog minder verholde dictatuur te beginnen, — men kon dit in '44 inderdaad voor een mogelijkheid houden, gegeven de geest van de Londense Nederlanders, en men is er, ook blijkens van den Tempels boek, en mede door van den Tempels schuld, dicht bij geweest.

Nu mocht men tot nu toe menen, dat van den Tempel wat dit gevaarlijke spel betreft alleen gezondigd had door zwijgen, en niet door doen. Maar hij toont nu zelf uitvoerig aan, hoe hij met Albarda c.s. van dag tot dag op de hoogte is geweest en over de ontrenting van ons volk jarenlang in de Ministerraad ernstig gediscussieerd heeft, alsof dit voor discussie vatbaar was, — en niet omgekeerd de consequentie van een éclatant ontslag nemen heeft aanvaard, en bijgevolg niet minder, ja méér laakbaar is dan de burgerlijke collega's in het Kabinet, — die tenminste eerlijk reactionnair waren.

*

Het boek van den oud Min. van Sociale Zaken is ongeveer 250 pagina's groot en is goed geschreven. Het is opvallend beter geschreven dan de „pennevruchten”, die men gewoonlijk van de administratieve boom plukt. Had hij ook nog inplaats van voor 10 procent voor 90 procent zijn eigen stelling waar gemaakt, die niet zonder opzet boven dit artikel als motto geplaatst is, zo zou hij prachtig werk hebben kunnen verrichten. Maar de altijd weer — ondanks het catastrophale voorbeeld van de Scheidemanns, Eberts, Noskes, MacDonalds, Bevins — opkomende behoefte in oude S.D.A.P.-hoofden om toch vooral met de machtige grote bourgeoisie „samen te werken”, heeft nu weer van den Tempel verleid, eerst om in Londen ernstig mee te dokteren aan een volkomen verwerpelijke anti democratische wetgeving inzake „Bestuursvoorziening voor de Overgangstijd” en daarna de volle waarheid omtrent dit schandaal niet in zijn boek te zetten.

Die op de duur iedereen teleurstellende klassieke S.D.A.P.-se mentaliteit heeft van den Tempel eveneens ertoe gebracht, slechts een of tweemaal op die 250 bladzijden voorzichtig het woord „reactie” te gebruiken en één keer, o heldenmoed, „klassenstrijd”, maar zelfs niet één keer, terwijl hij het toch voortdurend over de Nederlandse kolonie in Londen heeft, de Unilever, Philips en Koninklijke met name te noemen, ja, hij heeft ze zelfs niet aangeduid, die toch — 1. in, bedenkelijk nauw contact stonden met het Kabinet-Gerbrandy, 2. de semi-officiële Studiegroep, met den vice president van de Raad van State aan het hoofd, geheel hebben ingericht en bekostigd (dit meer in het bijzonder de Unilever), 3. praktisch gesproken de eigenaars waren van het enige Nederlandse blad, dat in Londen werd uitgegeven, 4. op alle Nederlandse verenigingen ter plaatse, met een of twee onbelangrijke uitzonderingen, door hun geld en meestal door een voorzitterschap de grootste invloed uitoefenden, en tenslotte 5. het naar Nederland gestuurde Militair Gezag voor negen-tienden met hun personeel op-

vulden. Mij dunkt, een socialist moest daar toch wel iets van zeggen, als hij zijn landgenoten over „Londen” inlicht, en niet zo doen, dat hij, op een ogenblik verplicht den heer Paul Rijkens te noemen, diens qualiteit van voornaams'en Nederlandsen directeur van het Unilever Concern verzwijgt, terwijl hij de qualiteit bij iedere andere naam altijd trouw opgeeft. Dr. van den Tempel „waardeert” ook zozeer al zulke grote mannen en vermeldt steeds met zekere onctie, hoe ze hem „behulpzaam” zijn geweest, of „vriendelijk” hebben ontvangen, en daarom is het misschien goed, hierbij te zeggen, dat ook ik met name den heer Rijkens als persoon heb leren waarderen, maar een socialist moet dunkt mij als hij geschiedenis schrijft zijn ijdelheden beheersen en in publieke personen de politieke figuur onderscheiden van den mens. De officieren van Alva waren meestentijds hoogst beschaafde heren, met wie de omgang even aangenaam was als tegenwoordig die met den heer Paul Rijkens, maar de Grote Willem wist beter dan de heer van den Tempel, dat die officieren tevens zijn doodsvijanden waren, omdat zij de doodsvijanden waren van de vooruitgang van zijn tijd. Terwijl mijn oren in Londen geuit hebben van de onverschillige behandeling der dappere Engelandvaarders en arme Joodse vluchtelingen door den tegenwoordigen ambassadeur te Brussel, Harinxma, toenmaals te Lissabon de verantwoordelijke man, inzake de zorg voor de Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk, Spanje en Portugal, een verregaand wanbeleid, waar heel Londen van wist, vertelt dr van den Tempel, alleen en uitsluitend, hoe de goede baron hem tweemaal op „vriendelijke” wijze „behulpzaam” was, en dat hij wel eens van klachten gehoord had, maar helaas, hij is niet voldoende ingelicht. Hij was Minister van Sociale Zaken en zag desniettemin in den killen heer H. meer de society dan het sociale, en dat — een socialist.

*

Iemand, die — nu deze regels geschreven zijn — over mijn schouder kijkt, zegt: Vertel vooral ook wat goeds van hem. Ik doe het al, antwoord ik, zijn schrijverspen heb ik geëerd, laat ik er bijvoegen, dat hij een kleine meester is in de opbouw van een betoog, dat hij soms zo kernachtig iets zeggen kan, en daartegenover een soort hoofsheid heeft om bloemen te strooien, — maar dat maakt de zaak allemaal nog erger, omdat hij zijn bloemen te vaak op onfrisste hoofden mikt, zijn kunst van een kernachtige formulering voornamelijk door hem gebruikt wordt om van collega's, die Nederland aan de rand van een nauw verholde dictatuur hebben gebracht, nog een soort helden te maken, terwijl zijn meesterschap in argumenteren ook dient om de ware toedracht van zijn tekortschieten (met name in verband met het niet inschakelen van een volksvertegenwoordiging na de bevrijding) al te handig goed te praten met een beroep op de moeilijke tijden. Wat heeft Nederland aan die deugden, als zij een slechte lading moeten dekken?

Dr van den Tempel zegt op pag. 202 en vlg.:

„Ontwerpen met betrekking tot wetgeving en bestuur, zowel

Willy Corsari

begint op 1 Maart a.s.
haar nieuw feuilleton

**„DE MAN DIE NIET
MOCHT TERUGKEEREN”**

in

HET PAROOL

Abonneert U tijdig!

„Ik verklaarde mij niet bereid de voordracht aan de Koningin betreffende het ontwerp-besluit voor de tijdelijke bestuursvoorziening te ondertekenen”.

*

Welke indruk heeft, vragen wij u, de heer van den Tempel met deze uiteenzetting gewekt? Ieder zal zeggen deze: dat terwijl een meerderheid in het Kabinet Nederland na de bevrijding nog een zekere tijd zonder volksvertegenwoordiging wilde zien geregeerd, een minderheid, onder wie Ir. Albarda, en ook de Raad van Advies van stonde af aan zich aardig democratisch gehouden hebben.

Niets is minder waar. Men lette op de door elkaar gehutselde data. Een paar keer is sprake van midden '44, maar daarnaast staat de maand Maart. Tussen die twee tijdsbepalingen is echter iets gebeurd, dat invloed heeft uitgeoefend niet alleen op de houding van Ir. Albarda en zijn geestverwanten, maar ook op de Raad van Advies, en trouwens — helaas alleen tijdelijk — op den leeuw Gerbrandy, en op een radio-rede van de Koningin. Dat iets was een manifest, in 500 ex. in Londen verspreid, waarin zes Nederlanders deden weten, dat zij kennis hadden gekregen van het (toen nog geheime) anti democratische ontwerp Kon. Besluit omtrent een z.g. Bestuursvoorziening in Overgangstijd, en waarin deze Nederlanders (een officier, een departementaal ambtenaar, verder schrijvers en journalisten) krachtig hun stem verheven tegen deze slinkse poging tot ontrecting van ons volk. Dat manifest verwekte een enorme deining in Londen. Dit te meer toen bekend werd, hoe reeds de dag na de verschijning ervan onze ambassadeur te Washington bij het State Department geroeten was om daar aan de hand van het manifest een verklaring af te leggen omtrent de democratische idealen van onze Regering. ... Aanstonds werd te Londen op de z.g. aanstichters van het manifest wraak genomen, maar tevens begon Gerbrandy via de radio (Mei/Juni) Nederland de ongevraagde verzekering te geven van zijn onveranderde liefde voor constitutie en parlement, en toen pas was het, dat de Raad van Advies, die eerst enkel wat „wensen” had uitgebracht, maar met het ontwerp was accoord gegaan, en dat Albarda, die eerst nota bene het anti democratische ontwerp voor die Raad had verdedigd (een foto naar de gecvclostyleerde notulen van die vergadering ligt vóór mij), radicaal omsloegen.

Het heeft mij, moet ik zeggen, verwonderd, dat dr. van den Tempel — de schrijver van het motto aan het hoofd van dit artikel — dit verloop der feiten, dat hem zeer goed bekend is, heeft verzwegen.

Hij had overigens wat mij betreft mógen zwijgen, als hij toen, of later, of eerder, wat had gedaan.

Als hij toen een kerel was geweest, zou hij Gerbrandy en zijn meer zijige aanhangers met de vuist op tafel hebben moeten dreigen, gemene zaak te zullen maken met de paar Nederlanders, die de kat de bel hadden aangebonden, en zou hij het in meerderheid reactionnaire Kabinet hebben voorgehouden, dat hij zich direct na de bevrijding tot de arbeiders van Nederland en alle andere democraten zou wenden om, van stad tot stad gaande, hun te laten zien, wat de reactie daar in Londen hun had gebrouwen.

Maar van den Tempel wikkeld zich in het compromis. Van den Tempel zag, hoe de anderen de kastanjes uit het vuur haalden, en hij bleef rustig zitten. Als ik nu zekere uitlatingen lees, door hem geboekstaafd, waarvan ik er één zal aanhalen, dan voel ik, dat hij er nu spijt van heeft, zich jaren lang met nog een paar andere Dantons en Robespierres van de ene smadelijke toestand in de andere te hebben laten

slepen. In het Londense Vrij Nederland van 7 April '45, dus kort na zijn aftreden, schreef hij over „inconstitutionele methoden”, die langzamerhand binnen het Kabinet regu waren geworden. En verzuchtte: „Ik heb zelf meegedaan in de onzekere en moeilijke jaren, die achter ons liggen, in een uiterste geest tot samenwerking om te trachten tot een compromisoplossing te geraken. Maar sinds lang is diep in mij de overtuiging gegroeid, dat ook hier de rechte weg de beste is”.

Dus eindelijk weet hij het zelf dan ook, zei ik toenmaals, Vrij Nederland neerlegend, tot mijzelf. En nu is het boek verschenen en zie ik hem weer spijt hebben over zijn jarenlang gedokter met het compromis in een zaak van principiële strekking. Mijn mening omtrent zulke late inzichten en laat berouw moge hier aldus worden omschreven. Er was eens een Gouverneur van Curaçao, een zekere heer Fruytier. Als hij zijn kolonie betrad weerklonken saluutschoten en als hij Curaçao verliet donderde opnieuw het kanon. Hij woonde niet als een gewoon mens in een huis, maar in een paleis, en hij had geen klein salaris maar een grote wedde. Dat alles werd hem gegeven, opdat hij het Koninkrijk der Nederlanden te allen tijde en onder alle omstandigheden waardig zou vertegenwoordigen. Toen kwam een Venezolaans schip met een paar brutale rakkers erop en deze eisten met het geweer in de hand, dat de Gouverneur van Curaçao, ik weet niet meer welke, voor Nederland oneervolle daad zou doen. De man deed wat zij eisten, precies of hij een gewoon bang burger was, en ik en velen met mij dachten — ja heel Nederland heeft toen zo gedacht: dat Fruytier al die eer had genoten en dat geld had ontvangen opdat hij nu — op dit hoogtij van een principe — liever zijn leven zou offeren dan de Nederlandse vlag ontferen. Zo is het dunkt mij ook met Ministers.

Niet iedere sociaal democraat hoeft een held te zijn. Maar de Nederlandse Ministers in Londen hebben zichzelf een krankzinnig hoge wedde toegekend, zij hebben zich dagelijks door hun ook al eierzuchtige secretarissen Excellentie laten noemen, zij hebben Roosevelt de hand mogen drukken en met Juliana mogen lunchen, daar moet iets tegenover staan: zij moeten, als het om een beginsel gaat, bereid zijn, alle „compromissen” te laten vallen en zich groot te gedragen.

*

En tot de jongere socialisten zeg ik met Vondels woorden: „Spiegelt, spiegelt u dan echter” (aan van den Tempel): daar is door de zwakheid van uw vertegenwoordigers in Londen een tijdperk voor na de bevrijding voorbereid zonder gekozen vertegenwoordiging; de frisheid der bevrijdingsdagen zou een enorme linkse meerderheid verzekerd hebben, en dat moest verhinderd, en die meerderheid hebt gij niet gehad; bovendien speelde de reactie — wat haar toevallig niet gelukt is — op de permanente invoering van een Koninklijke regering in Nederland. Prins Bernhard lag er, getuige ook van den Tempel zelf, met zijn neus op, als Gerbrandy vergaderde en *petit comité* met zijn reactionnairste ministers. Van den Tempel erkent die angstwekkende toestand. De les, die voor de jongeren te trekken valt is deze, dat telkens als de reactie brutaal is zonder aarzeling *krachtig* moet worden teruggeslagen. Reactie verstaat alléén slaag. Ze lacht om compromissen, want dat zijn juist van die netten, om er zachte socialisten in te vangen.

H. P. L. WIESSING

voor het Rijk als voor de provinciën en gemeenten (d.w.z., ontwerpen, die voor één à anderhalfjaar de vertegenwoordigende instellingen zouden uitschakelen, Wg). waren omstreeks het midden van 1944 aan de Buitengewone Raad van Advies ter fine van advies toegezonden. Het vraagstuk was reeds vroeger in die Raad aan de orde geweest. In de vergaderingen van de Raad van 17 en 31 Maart 1944 hadden de heren Albarda, van Boeyen en Burger, in opdracht van de Minister-raad, inlichtingen gegeven omtrent de voornemens der Regering ten deze en was daarover van gedachten gewisseld; in de bedoelde ontwerpen was getracht aan toen geuite wensen tegemoet te komen. Doch deze ontwerpen vonden tenslotte bij de meerderheid van de Buitengewone Raad van Advies geen gunstig onthaal.

„In een uitvoerig advies gaf de Raad van de in zijn midden bestaande opvattingen rekenschap. Het was een kloek stuk — het uitbrengen van dit advies was wel de belangrijkste daad, welke de Raad heeft verricht. De meerderheid van de Raad keerde zich tegen de Regerings-ontwerpen”.

„Zo kwam het vraagstuk opnieuw in volle omvang, in de Ministerraad. Er volgden grondige en bewogen besprekingen”.

EEN WELVAARTSPLAN VOOR

SURINAME

W. F. H. LARET:

Overtuigd van de noodzakelijkheid, een doelbewuste poging te doen om Suriname op te heffen uit de toestand van verval, waarin dit Rijksdeel nu al zo lang verkeert, heeft de Nederlandse Regering bij de Staten-Generaal ingediend een wetsontwerp tot instelling van een „Welvaartsfonds Suriname”. Als dit ontwerp tot wet zal zijn verheven, is er een eind gekomen aan de tot dusver t.o.v. Suriname gevolgde politiek. Deze bestond uit het elk jaar bijpassen uit de Nederlandse schatkist van het tekort op de Surinaamse begroting. Het is duidelijk, dat een dergelijke handelwijze nooit tot gevolg kon hebben, dat er een verandering ten goede in de toestanden in Suriname kwam. Het „Welvaartsfonds” nu voorziet in de investering in Suriname van f 30.000.000,— Sur. crt. in een tijdsverloop van 5 jaar. Gedurende deze 5 jaar zal dus de financiële en de economische politiek niet meer zijn overgelaten aan het inzicht van den Gouverneur; deze zal zijn beleid richten naar de voor de genoemde tijdsduur vastgestelde „plannen”.

In de vorige zin heb ik het woord „plannen” tussen aanhalingstekens gezet. In het wetsontwerp immers worden wel enige onderwerpen genoemd, waarvoor bepaalde bedragen zullen worden besteed, maar aan deze verdeling kan alleen formele waarde worden toegekend. De Memorie van Toelichting zegt met zoveel woorden, dat uit het aangevraagde bedrag in de allereerste plaats zal moeten worden bekostigd een goed ingericht Planbureau. Dit bureau zal het noodzakelijke voorbereidende werk moeten doen om te komen tot een verantwoorde verdeling van de f 30.000.000,— over de uit te voeren werken. Een dergelijke voorbereiding is zeer zeker noodzakelijk, want er bestaan geen betrouwbare gegevens over de mogelijkheden, die Suriname biedt. Moet de opbloei van het land bereikt worden door de bevordering van de landbouw? Of van de veeteelt? Of van een combinatie van beide? Welke mogelijkheden biedt de industrie? Welke krachtbronnen zijn er? Zijn er mijnbouwproducten — behalve de bauxiet — die voor ontginning in aanmerking komen? Allemaal vragen, die slechts afdoend beantwoord kunnen worden na een uitvoerig en waarschijnlijk jaren durend onderzoek, dat op de meest moderne wijze — luchtkartering! — moet worden ingesteld. Elk plan, dat niet steunt op de resultaten van een dergelijk onderzoek, hangt in de lucht. De gegevens, die op het ogenblik ter beschikking staan, bieden niet de minste waarborg, dat de richting, waarin de economische ontwikkeling van Suriname op grond van die gegevens zou worden geleid, ook inderdaad de juiste zou zijn. In deze gedachten-gang is het dus volkomen verantwoord om de uitvoering van omvangrijke plannen niet onmiddellijk aan de orde te stellen.

*

Maar de toestand in Suriname is langzamerhand zó slecht geworden, dat langer uitstel van maatregelen ter verbetering niet gerechtvaardigd is! Reeds vóór de laatste oorlog was de toestand eigenlijk onhoudbaar, maar de vijf oorlogsjaren hebben naar mijn mening de hele Surinaamse kwestie in een beslissend stadium gebracht. Ook Suriname heeft zijn deel van de oorlogs-„welvaart” gehad, terwijl het gespaard is gebleven voor het oorlogsgeweld. Vooral de armste lagen der bevolking bereikten

een aanmerkelijk hoger levenspeil. Toen de schijnwelvaart na de beëindiging van de vijandelijkheden vrijwel onmiddellijk verdween voelden velen de omstandigheden, waarin zij voorheen zonder morren hadden geleefd, als ondraaglijk. De roep om verbetering werd veel sterker dan hij ooit geweest was. Omdat de verbetering in de economische omstandigheden was ingetreden in een periode, toen de invloed van de Amerikanen in Suriname buitengewoon groot was, werd deze gunstige verandering geheel in hun credit geboekt. De terugval daarentegen werd geweten aan het Nederlandse gezag, dat na de wapenstilstand het bestuur weer geheel in eigen hand nam. Redetwisten over het feit, of de bevolking op deze manier de zaken in het juiste verband ziet, heeft geen zin. Tegenover het feit, dat de Surinaamse bevolking tijdens de „Amerikaanse periode” in — voor haar doen — ongekend gunstige omstandigheden heeft geleefd, behoort het feit te worden gesteld, dat ook het Nederlandse gezag in staat is deze voorspoed te verschaffen. Alleen dit feit zal in staat zijn het geschokte prestige van het Nederlandse gezag in Suriname te herstellen. Niet uit het oog moet worden verloren, dat een onjuiste houding van Nederlandse overheidspersonen in Suriname, onder wie zelfs de toenmalige Gouverneur Prof. Kielstra, tot de ondermijning van dit gezag veel heeft bijgedragen. Het is veelzeggend, dat in Suriname eerst thans een algemeen gebruikt scheldwoord voor de Nederlanders ingang heeft gevonden en dat dit scheldwoord „landverrader” is.

Ook met het oog op de komende staatkundige hervormingen is het noodzakelijk de bevolking niet langer te doen leven in omstandigheden, die zo armoedig zijn, dat zij alle gezonde belangstelling voor de openbare zaak kunnen doden. Duren deze toestanden nog voort, dan konden de verwachtingen, die van deze hervormingen worden gekoesterd, wel eens niet in vervulling gaan.

Is het mogelijk, de gelden van het „Welvaartsfonds” behalve voor het onderzoek ook te gebruiken voor verbetering van de toestanden in Suriname en dat nog wel op korte termijn? Als men let op de toestand tijdens de oorlog, dan kan deze vraag bevestigend worden beantwoord. De economische opleving was toen uitsluitend te danken aan het uitvoeren van werken door de overheid. Deze financiële politiek, die toen noodgedwongen werd aanvaard — uitvoering van werken voor het leger — kan nu vrijwillig worden toegepast. Met één belangrijke beperking: de uit te voeren werken moeten productief zijn. Ik bedoel niet productief in de zin van: deze in geld waardeerbare baten vloeien periodiek als opbrengst van de uitgevoerde werken in de openbare kassen terug. Het woord productief moet worden opgevat in de zin van: deze werken hebben tot gevolg, dat het productievermogen van de bevolking wordt vergroot. Onder deze maatregelen vallen in de eerste plaats de bouw van een modern ziekenhuis en/of sanatorium in Suriname, verbetering van de hygiënische toestanden in de districten, aanleg van een behoorlijk rioleringsstelsel in de bevolkingscentra. Het nut van deze maatregelen is tweeledig. Zij verschaffen werkgelegenheid aan dat deel van de bevolking, dat niet in de landbouw of in de bestaande bedrijven werk vindt en thans chronisch werkloos

is. Het gevolg op langere termijn is verbetering van de volksgezondheid en daardoor winst aan arbeidskracht.

Verbetering van de werkelijk ontstellend slechte woningtoestanden in Paramaribo past ook in dit schema. Door een verstandige overheidspolitiek — ik denk aan woningbouwverenigingen, het op redelijke voorwaarden kunnen verkrijgen van een eigen huisje — zou deze maatregel ook nog gebruikt kunnen worden om tot nu toe onmondige bevolkingsgroepen er aan te gewennen, dat zij hun groepsbelangen zelf behoren te behartigen. Bovendien zal een verbetering van de woningtoestanden, gevoegd bij de economische opleving, die het gevolg zal zijn van de voorgestelde maatregelen, er ongetwijfeld toe leiden, dat er koopkrachtige vraag ontstaat naar meubels e.d. bij bevolkingsgroepen, die zich nu met het allerarmoeedigste tevreden moeten stellen.

In de gedachtengang van uitvoering van grote werken door de overheid past ook het inpolderen van nieuw land, als daar behoefte aan is en/of het verbeteren van de waterstaatkundige toestand van reeds in gebruik zijnde percelen. Verplaatsing van gedeelten van de bevolking om een betere verhouding tussen in cultuur gebrachte en braak liggende percelen te verkrijgen zou mede kunnen worden uitgevoerd.

Slechts met een enkel woord moge er hier de aandacht op worden gevestigd, dat ook voor behoorlijk nijverheids- en landbouwonderwijs belangrijke bedragen nodig zullen zijn, om van de andere takken van onderwijs maar niet te spreken.

In de hier ontwikkelde gedachtengang wordt verbetering van de economische toestand in Suriname ook gezien als een middel om te komen tot een ontspanning op het terrein van de staatkundige verhoudingen. Dit nevensdoel zal gemakkelijker bereikt worden, indien de opzet van het „Welvaartsfonds Suriname” ook in ander opzicht gewijzigd werd. De Nederlandse Regering behoort het bedrag van dertig miljoen gulden niet als een lening, maar als een schenking aan Suriname te beschouwen. Deze wijziging in de opzet laat zich alleen reeds op morele gronden verdedigen. De Nederlandse volkshuishouding heeft in de loop der eeuwen zulke grote baten uit Suriname getrokken, dat een schenking van een betrekkelijk gering bedrag, als waarvan hier sprake is, zeker in overweging kan worden genomen. Aan de idee van lening kleefte bovendien het bezwaar, dat er natuurlijk wrijving ontstaat over de vraag, welke instantie moet beslissen over de besteding van de bedragen, die voor de Nederlandse schatkist ter beschikking worden gesteld, maar voor de Surinaamse gemeenschap zullen worden besteed en door deze moeten worden terugbetaald. Wordt het genoemde bedrag à fonds perdu ter beschikking gesteld, dan is ook deze steen des aanstoets gemakkelijker uit de weg te ruimen.

*

De door mij aangegeven maatregelen zijn van bescheiden omvang. Dit pleit niet tegen, maar vóór uitvoering op korte termijn. De Surinaamse maatschappij is klein en uiterst gevoelig voor schommelingen in de economische sector. Het inpompen van geld van overheidswege zal dus in niet te snel tempo moeten geschieden, maar geschieden moet het. Met verwijzing naar de hierboven staande argumentatie herhaal ik: het is de hoogste tijd om de ogenblikkelijke verheffing van het levenspeil in Suriname metterdaad aan te vatten.

De periode van „kunstmatige” verhoging van het levenspeil, door de uitvoering van werken van openbaar nut, is tevens de periode, waarin het in bijzonderheden uitgewerkte plan wordt vastgesteld. De kans is volstrekt niet uitgesloten, dat het ingestelde onderzoek zal bewijzen, dat het bedrag van f 30.000.000,— Sur. crt. onvoldoende is om het ook door de Nederlandse

(Slot op pag. 669)

Ze kunnen het zelf tòch niet!

De kwaadste tegenstanders in de strijd om het basisaccoord van Linggardjati*) zijn zij, die op z.g. economische gronden de eisen, door de Indonesische vrijheidsbeweging gesteld, afwijzen. Een dergelijke afwijzende houding kan respectabel zijn en eerlijk gemeend. Het zijn niet allen Gerretsons en Welters en Meyer Rannefts, die men als tegenstander ontmoet. En waar men onder deze figuren gemeenlijk ook de knapsten van de tegenstanders vindt, daar is het om de invloed, die van hun woorden uitgaat, noodzakelijk ook hun argumenten bijwijken onder de loupe te nemen.

Typische voorbeelden van dergelijke figuren zijn de beide hoogleraren Posthuma en Molenaar. Van den eerste, die nu als lid van de C.G. is ingeschakeld, vertelt „Het Parool” van 30 Januari j.l., dat hij Linggardjati als een ramp zag voor Nederland en Indonesië beide. Prof. Posthuma is econoom. Van den tweede, die lid is van de 1e Kamer, ligt de Nota voor ons, door hem aan het Voorlopig Verslag toegevoegd. Daarin vertelt de heer Molenaar, dat de taak om een volk van 70 miljoen zielen bestuursrechtelijk, financieel en economisch te besturen en tegelijk voor goede politie en rechtspraak zorg te dragen, voor de Indonesische gemeenschap nog te zwaar is. Daarom zijn volgens Prof. Molenaar de eisen, die Soekarno en Sjahrir c.s. stellen, onredelijk; niet, omdat wij menen, dat zij iets vragen, wat Nederland hun op welke gronden ook, niet wil geven, maar omdat wij het niet *kunnen* geven, op gronden van volkomen feitelijke aard. Prof. Molenaar is bij ons weten een economisch georiënteerd jurist.

Nog wat meer to the point in dit opzicht is de schrijver van het artikel „Linggardjati” in het nummer van 11 Dec. j.l. van „Economisch-Statistische Berichten”, de heer Th. Ligthart, oud-directeur van de Javasche Bank en eveneens economisch georiënteerd. Ook voor hem is de ontwerp-overeenkomst onaanvaardbaar; hij is van mening, dat aanvaarding de Indonesische bevolking dreigt over te leveren aan bittere ellende, waaruit zij zich stellig niet zal kunnen verheffen. Hij adstrueert deze mening met verschillende feiten, als daar zijn, dat de Indonesiër niet kan sparen en geen Westerse cultuurs kan drijven en Karaktereigenschappen heeft, die hem voor leidende functies in het bedrijfsleven ongeschikt maken. „Of ze voor leidende posities ooit geschikt zullen worden, zal de tijd ons moeten leren”, zegt de heer Ligthart en dat op een toon, die ons niet in het onzekere laat, hoe hij er zelf over denkt. In elk geval, vol vertrouwen in het kunnen van den Indonesiër is hij niet en daarom vreest hij, dat bij het overlaten van de zaak aan de Indonesiërs er gevaar dreigt voor een corrupte boel als in de negerrepubliek Liberia. Hij meent, dat daar de theorie: geen koloniaal systeem, geen verantwoordelijkheid, wel economische voordelen, in praktijk wordt gebracht.

Het klinkt niet onredelijk en het is daarom te begrijpen, dat het vakblad van de organisatie der O.I. gepensioneerden „Oost en West” de nodige aandacht over had voor het artikel van den

heer Ligthart, dat naar het zegt, op een realiteit wijst, „waar-aan niet te ontkomen zal zijn”. Aldus zal dit artikel spoedig als zeer welkom materiaal moeten fungeren in de afweerdiging van de koloniale reactie, die in „Oost en West” is verenigd. Het is daarom noodzakelijk, dat ook van onze zijde enige aandacht aan dit artikel wordt besteed.

*

Er is één typische misvatting bij elk der genoemde schrijvers over de economie van het toekomstige Indonesië. Hun misvatting is deze, dat zij bij hun karakterbeoordeling van den Indonesiër menen te oordelen over een economisch vraagstuk, terwijl het in het geheel niet economisch is. Wij nemen aan hun juiste visie op een bepaalde economische maatregel, wij nemen niet aan de juistheid van hun kijk op aanleg en karakter van den Indonesiër.

Dat is nu eenmaal een totaal andere vraag, waarin hun oordeel even weinig betekent als dat van den eersten den besten leek. Daardoor komen zij er toe, zoals de heer Ligthart, de z.g. karaktereigenschappen van den Indonesiër, welke hem ongeschikt zouden maken voor leidende functies in het bedrijfsleven, te verabsoluteren en als gevolg daarvan elke volkomen gewettigde optimistische verwachting voor toekomstmogelijkheden onder totaal andere omstandigheden weg te bannen.

De heer Ligthart is ongetwijfeld een knap econoom en een bekwaam bankier, maar voor zijn ethnologische kennis en begaafdheden geven wij geen sou. Dat hij toch den voorlichter meent te kunnen spelen inzake de karaktereigenschappen van den Indonesiër, kan nergens anders aan liggen dan aan een volslagen onbekendheid met de moeilijkheden, welke op dit terrein van de wetenschap opgetast liggen. Immers de omstreken geschilpunten behoren zeer stellig niet tot het economisch terrein, maar tot dat van de ethnologie. En als wij weten willen, hoe tegenwoordig in wetenschappelijke kringen geoordeeld wordt over de toekomstkansen van den Indonesiër, dan moeten wij ons wenden tot den ethnoloog. Het is jammer voor de voorlichting van den heer Ligthart, maar de ethnoloog laat toch werkelijk een ander en redelijker geluid horen dan hijzelf, zelfs al kent deze den Javaan niet persoonlijk en meent de heer Ligthart hem wel te kennen. Wij verwijzen b.v. naar een publicatie als die over „Dynamisme en Logisch Denken bij Natuurvolken” van Dr. J. J. Fahrenfort, nu hoogleraar in de ethnologie aan de Amsterdamse Universiteit. Deze wijst reeds in de aanvang van zijn boek op de schier onoverkomelijke moeilijkheden waarmee men te maken krijgt bij een poging, het volkskarakter met enige juistheid vast te stellen; maar hij komt in elk geval aan het eind van zijn werk tot de conclusie, dat „met de directe methode géén grote verschillen tussen natuur- en cultuurvolken zijn vastgesteld”.

De heer Ligthart meent dat allemaal beter te weten en heeft als econoom en oud-Indisch bankier de karaktereigenschappen van den Indonesiër zo gezegd in zijn zak. En dus weet hij, dat die eigenschappen den Indonesiër juist voor leidende functies in het bedrijfsleven zo ongeschikt maken. En zelfs betwijfelt hij, of ze voor leidende posities ooit geschikt zullen worden, al verzwijgt hij die twijfel bescheidenlijk en wil hij dat de tijd laten leren. Daarnaast staat het oordeel van den ethnoloog Fahrenfort, dat de huidige moeilijkheden voor het

vaststellen van het volkskarakter schier onoverkomelijk zijn. Desondanks durft hij de these uitspreken, dat zuiver hypothetisch beschouwd de mogelijkheid bestaat, dat „de Javanen over één of twee eeuwen de leiders der mensheid zullen leveren op wetenschappelijk en economisch gebied en dat de Amerikaanse negers de voorgangers worden in de Ver. Staten, ook al luiden de oordeelvellingen over de tegenwoordige prestaties der genoemde volken nog zo ongunstig.

Deze en dergelijke uitspraken leggen wij gaarne voor aan den heer Ligthart en zijns gelijken. Om er namelijk bescheidenheid uit te leren, al stellen wij ons eerlijk gezegd van het resultaat niet zo heel veel voor. Niet om een zeker gebrek aan onbevangeheid tegenover de problemen, die hier voorliggen, maar omdat hier de koloniale verhouding weer alles bederft. Het behoort tot de koloniale instelling om de psychologie der natuurvolken te verwaarlozen. Dat is zozeer het geval, dat het gros der koloniale overheersers — en waarom zou de heer Ligthart daar niet toe behoren? — nog niet eens toe is aan de overweging, dat zij er, wat Prof. F. verlangt, een eer in behoorden te stellen, die psychologie te bestuderen, toegerust met alle hulpmiddelen, die de wetenschap biedt.

Integendeel, naast het feit, dat zij zich nog steeds vastklampen aan hun oude karakterbeschouwing van den Indonesiër, vergeten zij bovendien hardnekkig twee dingen: 1e dat er een doorbraak plaats heeft gehad in de mentaliteit van het Indonesische volk, welke alles belooft voor de toekomst en

2e dat de Indonesiërs de moeilijke taak, waarvoor de historie hen plaatst, niet alleen behoeven te verrichten, daar er zeker duizenden bij duizenden flinke jonge Hollanders gevonden zullen worden, die hen bij dit werk zullen willen helpen.

*

Als de Indonesiërs het werk, dat hen wacht, nog niet aan kunnen, dan is dat onze schuld en niet de hunne. Wij hebben hun doelbewust de gelegenheid onthouden dat werk te leren, omdat wij de consequenties daarvan niet aandurfd. Het is belachelijk, in dit verband aan minder gunstige karaktereigenschappen te denken.

Wij hebben naar de woorden van den vroegeren volksleider Dr Soetomo uit Soerabaia het Indonesische volk laten leven als een klapperboom in de verdrukking en als een kamponggladakker¹⁾ zonder de nodige verzorging. Dat er daardoor weinig fraais voor de dag is gekomen, is toch waarlijk geen wonder. Het past ons niet, hun daarvan een verwijt te maken, het past ons evenmin — zoals óók gebeurt — er mee te sollen en te dwepen zelfs en „Oosterse meditatie” als navolgenswaard voorbeeld te stellen tegenover „Westers materialisme”.

Het eerst nodige is, dat wij ons tegenover al deze dingen volkomen zakelijk en zo mogelijk wetenschappelijk instellen en dan daarbij vooral uitgaan van één vooropstelling, die de ethnologie ons leert, nl. dat „de stuwkracht, welke uitgaat van de maatschappelijke instellingen, beslissend (is) voor de energie, welke betoond wordt, en deze een eerste factor (is) voor de te leveren prestaties”. (Prof. Fahrenfort, in „Dynamisme, etc”, pag. 17.)

Progressief Nederland zorgt nu mede voor een grondige wijziging in die maatschappelijke instellingen. Zo nodig zal de jongere generatie van dit progressieve Nederland er ook voor zorgen, dat hier geen sprake zal zijn van een mislukking. Met hen zal de Republiek alles kunnen en zullen Sjahrir en zijn mannen hun taak kunnen volbrengen!

B. COSTER

*) Linggardjati, naam van een klein plaatsje in Cheribon, verkeerdelijk in het Nederlands zonder de r geschreven. Het woord is een Maleis samengesteld woord: Lingjar = onzeker of kronkelend, djati = teakhout of meer in het algemeen: bos. Red.

¹⁾ Straathond.

LET MY PEOPLE GO!

Bruingebrande, tanige boerenarbeiders met open Schillerkraag, vrouwen in bontjassen en de nieuwste helmbos-mode op hun hoofd, oude geleerden met lange grijze baarden, jonge meisjes met in regen en wind reeds geharde gezichten, keurige heren met Eden hats; al deze mensen zijn leden van het Joodse parlement. Dit parlement komt slechts eenmaal in de twee jaar bijeen en heeft nu voor het eerst weer sinds het begin van de oorlog in '39 vergaderd. Het volk, dat zij vertegenwoordigen, heeft in deze oorlog 6 miljoen mensen verloren. De resterende 12 miljoen Joden zonden nu hun vertegenwoordigers uit 64 verschillende landen naar Bazel, als afgevaardigden voor het 22ste Zionistencongres, dat als elk parlement vele partij schakeringen vertoont. Uiterst rechts de Revisionisten, voorstanders van de stichting — desnoods met wapengeweld — van een Joodse staat aan beide zijden van de Jordaan. Hoewel alle vergelijkingen uit den boze zijn, herinnert de wijze van spreken van hun leiders, het militair-gedisciplineerd optreden van hun volgelingen aan het optreden van bewegingen, die behalve in Spanje en Argentinië op het ogenblik overal in de wereld verboden zijn. Ofschoon geen enkele politieke partij de terreur in Palestina officieel voor haar rekening zal willen nemen, blijkt uit vele toespelingen, dat de Revisionisten de enigen zijn, die zich als partij achter de terreur groepen scharen. Wederkerig schijnt deze liefde trouwens niet te zijn. Het gerucht loopt, dat de terreur-groepen reeds het vorige jaar alle banden met de Revisionisten, die zij als praatjesmakers betitelen, hebben verbroken. De invloed van de Revisionisten in het Congres is nog klein, doch door de propaganda, die het Engelse optreden voor hen maakt, de laatste jaren sterk toegenomen. In vele ideologische opzichten verwant aan de Revisionisten zijn bepaalde groepen van de Mizrachie, de confessionele partij binnen het Jodendom en als iedere confessionele partij bestaande uit verschillende, in maatschappelijk opzicht tegengestelde stromingen, die slechts door de autoriteit van de godsdienst bijeen worden gehouden. In deze partij is een invloedrijke, steeds sterker wordende groep arbeiders, die op vele gebieden, o.a. in de vakbeweging, met de linkse groepen samenwerkt.

De sterkste fractie op dit Congres was die der Algemene Zionisten, een burgerlijke partij, die slechts samengebonden wordt door de overtuiging, dat een Zionist zich niet door buiten het Joodse vraagstuk staande overtuigingen mag laten leiden. Zij is in de praktijk anti-socialistisch en vindt thans haar sterkste steunpunt in Amerika.

Palestina zond overwegend linkse vertegenwoordigers naar het Congres. Helaas, zoals overal ter wereld, versplinterd over verschillende partijen. De grootste en oudste partij, de Mapai, rekent zich nog altijd te behoren tot de groeperingen van de Tweede Internationale. Wanneer echter de Palestijnse arbeiderspartij haar ideeën confronteerde met de P. v. d. A. of de Labour Party, zou blijken, dat de Palestijnse arbeiders in vrijwel alle opzichten linkser en veel meer principieel marxistisch zijn. Hetgeen niet zo verwonderlijk is in een partij, waarvan vrijwel de gehele leiding bestaat uit Joodse socialistische in Rusland en Polen in de socialistische beweging tegen het Tsarisme hebben gestreden. Zo kon men b.v. een der oudste leiders bij een debat over de morele kanten van het illegaal verzet tegen Engeland voorbeelden horen aanhalen uit de tijd, dat hij met bommen op een Russischen gouverneur loerde.

Naast de grote arbeiderspartij staan twee kleinere partijen; één, die zich pas van de Mapai heeft afgescheiden en zich deswege toepasselijk de Beweging voor de Eenheid der Arbeidersklasse noemt (de tegenstelling tussen beide groepen is voor buitenstaanders, dat wil op dit gebied zeggen, alle niet Palestijnen, onbegrijpelijk en vooral van technische en persoonlijke aard). Uiterst links staat dan nog de Haschomér Hatsaiér (Jonge Wachter-groep), een zeer merkwaardige élite beweging, die van al haar leden eist, dat zij in collectieve kolonies leven. Zij is principieel marxistisch à l'outrance en voorstandster van de oprichting van een Joods Arabische staat, waarin beide groepen volledig gelijke autonomie zouden hebben, terwijl de andere groeperingen van mening zijn, dat een Joodse staat met een Joodse meerderheid moet worden opgericht onder waarborging van Arabische minderheidsrechten, die voldoende beschermd zullen worden door de druk der omringende Arabische landen. Hoewel Haschomér Hatsaiér dus meer socialistisch en minder nationalistisch is dan de andere partijen, spreken haar vertegenwoordigers principieel slechts Hebreeuws in plaats van Jiddisj, dat door vele Congresafgevaardigden werd gesproken terwille van de vele afgevaardigden van buiten Palestina, die niet voldoende Hebreeuws verstaan.

*

De Joden stonden op dit Congres voor de taak, te bepalen, welke politiek zij moeten volgen in hun strijd „voor een publiekrechtelijk gewaarborgde woonplaats in Palestina” (deze term is de definitie van het Zionistisch program, vastgelegd op het Eerste Zionistencongres, dat in 1897 door Theodor Herzl eveneens te Bazel werd bijeengeroepen).

De dertigjarige samenwerking met Engeland, sinds dit in 1917 bij de Balfour-declaratie aan het Joodse volk een nationaal tehuis in Palestina heeft toegezegd, heeft niet opgeleverd, wat ervan verwacht werd. In de eerste twintig jaar mede ook door de te geringe aanhang van Joodse immigranten, in de laatste tien jaar echter, doordat Engeland „to appease the Arabs” de grenzen sloot. Ook voor de vluchtelingen, die vlak voor de inval van Hitler nog van de Balkan konden vluchten en door de Royal Navy uit de Palestijnse havens werden geweerd.

Dit Congres moest beslissen over de vraag, of de breuk met Engeland definitief moest worden. In verband hiermee was van belang:

- 1) Het vraagstuk der zelfverdediging, d.w.z. terrein en bevoegdheden van de min of meer officiële Joodse verzetsbeweging, de Haganah.
- 2) Het deelnemen aan de Londense Ronde-Tafel Conferentie.
- 3) De presidentsverkiezing: het zoeken naar den man, die de vertegenwoordiger is van het

door het Congres inzake 1 en 2 ingenomen standpunt.

Dat deze laatste niet Weizmann zou zijn, stond vóór het Congres meer vast dan tijdens de besprekingen. Weizmann is immers een van de bemiddelaars bij de totstandkoming van de Balfour declaratie geweest en hij heeft deze rol, bemiddelaar te zijn tussen het Joodse nationalisme en het Britse imperialisme gedurende dertig jaar volgehouden. Het sprak vóór de aanvang van het Congres haast vanzelf, dat hem de leiding moest ontglippen, nu de Zionistische Beweging op het punt stond, zich definitief tegenover Engeland te stellen. Het besluit van het Congres, zolang zich geen nieuwe omstandigheden voordeden, niet aan de Londense Conferentie deel te nemen, was daar het bewijs van. Toch heeft het er gedurende het Congres lange tijd naar uitgezien, dat Weizmann zijn plaats zou houden. Ten eerste, omdat naast een kleine groep Algemene Zionisten een grote groep in de arbeiderspartij tot overeenstemming met Engeland bleek te willen komen uit angst, het door harde arbeid in Palestina opgebouwde in een bloedige strijd te zullen verliezen. Ten tweede

Nahalal, een coöperatieve nederzetting in Palestina

Nogmaals: De geestelijke achtergrond van de „NEUTRALE” SCHOOL

In „De Standaard” van 11 Januari j.l. reageert *** op mijn beschouwing in de V.K. van 3 Januari d.a.v., in welke beschouwing ik de noodzakelijkheid bepleitte de „neutrale” school een positieve geestelijke grondslag te geven, door haar als „opdracht” te verstrekken: onderwijs te geven van de levensbeschouwing uit, die alle levensbeschouwingen gelijkwaardig verklaart.

„De Standaard” nu noemt mijn opmerkingen „aardig” klinkende, maar „zeer oude klanken” en een „vorm van reactie”. Mijn opponent betoogt, dat iemand, die de overtuiging heeft, dat alle levensbeschouwingen gelijkwaardig zijn „niet anders kan doen dan andere levensbeschouwingen gaan bestrijden”; „immers, er zijn levensbeschouwingen — bijvoorbeeld die van christendom — die van zulk een gelijk-

waardigheid niets willen weten”. En *** vervolgt, dat ik dus de christelijke levensbeschouwing zal verwerpen en „aan mijn levensbeschouwing, die van de gelijkwaardigheid, méér waarde” zal toekennen dan aan een andere. Zodat ik dus mijzelf weerspreek en mijn leerlingen een grondslag bijbreng, die niet anders is dan „het gevangen worden in een redelijke tegenspraak in het eigen standpunt”. M.a.w.: „De Standaard” noemt mijn opvatting: onverdraagzaam. Dat er een fout in de redenering van *** moet schuilen, voelt ieder in ’t uitzicht. „Wij” denken er immers niet aan de christelijke school te bestrijden; het omgekeerde gebeurt echter voortdurend. „Wij” juist bestrijden niet „andere levensbeschouwingen”; de christenen richten zich echter wel tegen ons positief humanistische sceptisch idealisme.

door een oorzaak die kleinere figuren dan Weizmann hun positie hebben doen behouden: omdat de burgerlijke Zionisten bang waren, dat de populaire Palestijnse arbeidersleider David Ben Gurion de opvolger van Weizmann zou worden, terwijl de Palestijnse Zionisten vreesden, dat de Amerikaanse burgerlijke Zionist Silver, een energiek en eersuchtig man, de macht zou veroveren. De noodzaak, de Zionistische Beweging bijeen te houden, leidde tot een compromis; enerzijds werd de weigering, naar Londen te gaan, geclausuleerd met „onder de huidige omstandigheden”, anderzijds verklaarde het Congres met nadruk, de immigratie naar Palestina met alle, ook illegale middelen, te zullen doorzetten. Er werd voorts een Executief Comité gekozen, met als voorzitter Ben Gurion; de benoeming van een president als opvolger van Weizmann werd echter uitgesteld. De aanslagen der terroristen groepen werden afgekeurd, vooral ook, omdat zij zich niet onderwerpen aan enige nationale discipline, maar tot actief optreden tegen deze groepen werd niet besloten. Een delingsplan zou door de Jewish Agency niet worden voorgesteld, maar een dergelijk plan, indien het van Engeland kwam, zou op zijn mérites worden onderzocht.

De geringe verwachtingen, die het Congres van de houding van Engeland koesterde, uitten zich tenslotte toch in de val van Weizmann. Deze trouwe vriend van Engeland werd door de Engelse regering trouweloos in de steek gelaten, daar zelfs het minste tegemoetkomende gebaar van Engeland Weizmann's positie in het Congres zeer had kunnen versterken. Doch Engeland liet zelfs het conven-

tionele gebaar, officieel vertegenwoordigd te zijn bij de openingszitting, achterwege, daarin trouw gevolgd door België en Nederland, twee van de weinige landen, die wegbleven.

De weken van het Congres hebben bewezen, dat dit geringe vertrouwen in de Labour-regering gewettigd was. Ondanks sterke aandrang in het kabinet en daarbuiten uitgeoefend, om Palestina in zelfstandige Joodse en Arabische delen te splitsen, heeft Bevin de vertegenwoordigers der Arabieren en de Jewish Agency wederom een plan weten voor te leggen, waarvan iedereen, ook hij, tevoren wist, dat het door beide groepen verworpen zou worden. Nu legt Bevin de zaak aan de U.N.O. voor.

„Een krijgsman wint genoeg, al wint hij niet dan tijd!”

BATH MENACHEM

Hervertoning van het prachtige Noorse filmwerk

LAJLA

Regie: George Schneevogt.

Toegang 14 jaar.

Dag. 2.15, 7.15 en 9.30 uur.

Zond.: 1.15, 3.30, 7.15 en 9.30 uur.

En hoe aardig gevonden ook het betoog van mijn opponent is, niet ik beging een paradox, hij echter wel een sofisme.

Immers: ik beschouw alle levensbeschouwingen (A, B, C etc) als gelijkwaardig; ergo: óók de mijne (X). Dus: A, B, C etc. en óók X worden den leerlingen als gelijkwaardig voorgehouden; den gereformeerde, den katholieke, den atheïst, wij zullen ieder hunner evenveel „gelijk” toekennen als.... den sceptisch idealist. Ik betoog dus niet tot de leerlingen dat aan mijn sceptisch idealisme „méér waarde moet worden toegekend” dan aan welke andere opvatting ook. Doordat echter *** het voorstelt, alsof ik de onderlinge gelijkwaardigheid van A, B, en C etc. naar voren breng, maar X daarbuiten of daarboven stel — en dus mezelf verhef — maakt hij mij (met X) tot bestrijder van A, B, C etc. (waardoor X inderdaad paradoxaal zou zijn). Hij heeft daartoe echter het woord alle in mijn: „alle levensbeschouwingen zijn gelijkwaardig”, vervangen door: „alle — 1” (n.l.: „alle — X”). En dit is de fout in zijn schijnbaar juist betoog. Quod erat demonstrandum.

*

De rest van het betoog van *** kan nu dus ook buiten beschouwing blijven, aangezien hij conclusies uit een valse stelling trekt. Op een enkel punt dient echter nog te worden ingegaan.

Dat de reactionnaire „Standaard” mijn idee.... reactionnair noemt is ierwat belachelijk; mijn opponent noemt n.l. mijn opvatting iets van „tachtig jaar geleden”. Wel: het christendom is iets van 2000 jaar geleden. Dus — antwoordt hij nu wellicht — heeft het christelijk standpunt oudere rechten! Wel: Socrates is nog 400 jaar ouder en daaraan voel ik het sceptisch-idealisme eerder verwant.

Bepaald gevaarlijk is de mededeling van ***:

„Ieder weet hoe het staat met ons onderwijs. De „neutrale school” heeft afgedaan. Ons volk heeft gekozen. De keuze viel zeer duidelijk uit. Ons volk koos de vrije school, en dan nader: de vrije school, die niet neutraal is”. (Curieuse „vrijheid”, gezien van de leerling uit! v. L.).

Na lang turen op deze zinnen werd 't me duidelijk: „ons volk”, dat is voor *** de 66% bezoekers van de christelijke scholen. Gevaarlijk noem ik deze wijze van betogen, want *** vergeet dat de overige 34%.... óók gekozen hebben, en wel de neutrale school! En in deze betoogtrant zit opgesloten de gedachte: het christelijk deel heeft gelijk omdat ze in de meerderheid zijn. Het gelijk blijkt echter in de geschiedenis meermalen het bezit van de minderheid te zijn. Maar *** zal dit wel alleen erkennen voor de geschiedenis van het protestantisme: hoe anders Calvijn c.s. te rechtvaardigen t.a.v. de R.K. kerk?

W. L. M. E. VAN LEEUWEN

TUSCHINSKI Telefoon 30800

4e WEEK

LAURENCE OLIVIER en JOAN FONTAINE in **REBECCA**

Regie: Alfred Hitchcock.

Toegang 18 jaar. Nederland-film

Op het toneel: BETTY GROMER

Dag. (ook Zond.): 1.30, 3.45, 7, 9.30 uur.

ALHAMBRA

8ste WEEK

CHARLES BOYER, INGRID BERGMAN, JOSEPH COTTEN in **GEORGE CUKOR'S**

GASLICHT
(Gaslight)

Toegang 18 jaar. MGM-film der M.P.E.A.

Dag. (ook Zond.) 1.30 - 3.45 - 7 - 9.30 u.

ROYAL 25-jarig bestaan

GEPROLONGEERD

VIVIANE ROMANCE in

CARMEN

André Paulvé-prod. van N.V. Nederland.

Toegang 18 jaar.

Op het toneel: MAYROW & JUNE, comedy-act.

Royal-orkest o.l.v. Henk Neef.

Dag. (ook Zond.): 1.30, 3.45, 7 en 9.30 u.

ROXY

JUDY CANOVA als

DE VERDWENEN KAMPIOENE

Toegang alle leeftijden. Centra-film.

Dagelijks: 1.30, 3.45, 7 en 9.15 uur.

Zond.: 12.45, 3, 5, 7.15 en 9.30 uur.

CORSO

TOPPER OP STAP

(Topper takes a trip)

met CONSTANCE BENNET en ROLAND YOUNG.

Toegang 18 jaar.

Een Hal Roach-prod. van N.V. Nederl.

Dagelijks: 1.30, 3.30, 7.00, 9.15 uur.

Zond.: 1, 3, 5, 7 en 9 uur.

Moet U ook altijd lachen als U het woord „intellectueel” hoort? Of bent U door veelvuldig misbruik al wat afgestompt?

„Artsen, hoogleraren, predikanten, rechters, advocaten en andere intellectuelen” — men kan geen manifest, oppakken of het staat er, in precies dezelfde volgorde.

Een der levendigste en bekwaamste amateur-zoölogen die ik ken staat door de week aan het weefgetouw, onze plaatselijke historicus en folklorist werkt bij de emballage-afdeling van diezelfde fabriek, en ik heb dit voorjaar van der Hoevens „Psychiatrie” moeten uitleenen aan een Beverwijksen brievenbesteller, omdat hij er dringend om verlegen scheen te zijn. Mijn astronomische kijker kocht ik een paar jaar geleden van een trambestuurder uit Purmerend, die er een wilde hebben met een betere lens. Daarentegen zijn er advocaten en andere intellectuelen — hoewel ik voor de predikanten niet zou willen instaan — met wie men alleen over bridge, de verkeersinspectie en de laatste film zou kunnen praten, vooropgesteld, dat men daartoe neiging zou gevoelen.

Laten wij dus afspreken dat „intellectueel” op deze bladzijde eenvoudig een codewoord is voor „den mens met critische belangstelling voor de natuur, de kunst, de wetenschap en het menselijk denken”, welk codewoord dan tevens zowel beroepsintellectuelen als amateurs omvat, en reeds terloops aanduidt dat een zodanige intellectueel niet onderworpen is aan de stijve menselijke wetten van sociale structuur, maar alleen aan zijn eigen aanleg en temperament.

De geïsoleerde Intellectueel ten plattelande

De fijngevoelige, bijna meewarige toon, waarop de redactie zich tegenover mij, platteland, excuseerde bij haar verzoek om een beschouwing over „Het Probleem van den Geïsoleerden Intellectueel ten Plattelande in het Verband van onze Sociale Structuur” deed mij vermoeden dat zij feitelijk een artikelje onder het opschrift „Droevig Uitzicht van den Verrezaamden Dorpsintellectueel” tegemoetzag, en den lezers — merendeels stadsmensen, niet? — de kostelijke gelegenheid wilde bieden om zo’n willekeurigen dorpsintellectueel eens flink over zijn noodlot te horen uitrazen. Met het fijne instinct van den waarachtigen intellectueel ben ik zelfs in staat om de hoofdpunten van de verwachte jeremiade op de voet te volgen, en ze in het gelid te stellen als even zovele argumenten voor het bestaansrecht van den helaas steeds zeldzamer wordenden intellectueel ten plattelande — te zeldzamer omdat er in onze wijdgebouwde wereldstad, die het Koninkrijk der Nederlanden wordt genoemd, steeds minder van een werkelijk geïsoleerd platteland in de zin van Siberië of Centraal-Brazilië gesproken kan worden.

*

Dit is dan wat de redactie verwachtte U voor te zetten:

1. De plattelands-intellectueel (mag ik hem korthedshalve Arie noemen) is verstoken van het zo bevruchtende contact met zijn mede-intellectuelen.

Mis. Hij is slechts bevrijd van geregeld mondeling contact, en dit is niet erg — het wordt door den onverbeterlijken enkeling die Arie altijd zal blijven, althans niet als een gemis gevoeld. Zijn mede-intellectuelen zijn namelijk niet voortdurend, zelfs niet met regelmatige tussenpozen intellectueel. Zelden mondeling, en nooit op vergaderingen of bijeenkomsten. Ik denk hierbij met genoegen aan de alleraardigste briefwisseling die ik jarenlang heb kunnen voeren met mede-intellectuelen, waarvan ik de persoonlijke hebbeligheden bij gebreke aan persoonlijke ontmoetingen nooit heb gekend, en als contrast ook met kippevel aan een drietal vergaderingen die ik als be-

stuurslid van twee verenigingen met zuiver cultureel doel heb moeten bijwonen, vóór ik mij aan de wetten der massapsychologie heb weten te onttrekken door vestiging in de van alle geestelijk leven gespeende plattelandsgemeente Balderbrug, waarin ik goddank alle associaties met verenigingsleven en groepsvorming kan vermijden, tot en met het lidmaatschap van de Gemeenteraad.

Van gemis aan wezenlijk contact is natuurlijk geen sprake: nog altijd is het weloverwogen, geschreven woord belangrijker dan het voor een zichtbaar reagerend gehoor gesprokene en een publicatie is in ons nu wel niet bepaald van geest sprankelend, maar toch wel van bezonnen oordeel lichtend vaderland nog steeds doeltreffender dan een lezing. Arie nu kan evenveel Nederlandse boeken en kranten bestellen als zijn stedelijke mededinger naar de palm van het gezond verstand. En even weinig buitenlandse, dank zij de langverbeide Vereniging aller Beschafde Volkeren. Als hij werkelijk zo verstandig is als hij zich in deze kolommen voordoet, zal hij zelfs een betere schifting kunnen verrichten dan de stedeling die dagelijks aan de verleiding van pakkende titels, kaften en étalages blootstaat, en deze verleiding natuurlijk niet weet te weerstaan — getuige de veel te uitgebreide, veel te kostbare en veel te actuele boekenverzamelingen die ik zelfs bij de verstandigste stadsintellectuelen met eigen ogen heb aanschouwd.

Het voor mij onbegrijpelijke stadsbeeld van een roezemoezige winkelstraat brengt mij vanzelf op het tweede twistpunt:

2. Zo Arie al in zijn eenzaamheid niet rechtstreeks verkaffert, gaat hij dan toch in elk geval niet met zijn tijd mee — of om twee andere even treffende gemeenplaatsen te gebruiken, staat hij niet „midden in de maatschappij” en is hij dus niet in staat om „de polsletoe van het volle leven aan te voelen”.

Neen, gelukkig niet. Even zo goed als de roodgelakte nagels, de mensonterende dameshoedjes en de Bonte Dinsdagavondtrein gaan er misschien per week — wie zal zeggen wat een grote stad per week ter wille of tengevolge der mode produceert — dozijnen Picasso’s en honderden nieuwe bewegingen ongemerkt aan Arie voorbij. Hij is echter als intellectueel wel zo welwillend om den stedeling het uitzicht op die draaikolkjes te gunnen; het gezicht op de langzaam en breed stromende rivier is voor zijn trage geest genoeg.

Overwint hij zijn dorpse schromvalligheid,

dan zal hij — mits voldoende geprikkeld — den stadsintellectueel met vinnigheid antwoorden op de allerergste beschuldiging die men in het tóch zo conservatieve Nederland tegen een landgenoot kan uitbrengen: die van niet met zijn tijd mee te gaan. Ziet hij niet op de dag af de eerste wolken van kieviten? Ziet hij niet de wielewaal — Gods afgezant — precies in de vroege morgen van de tiende Mei in zijn uitbottende eikeboom, en bloeit niet een week later Nederlands liefste bloem, de schermdragende vogelmelk, in de weide die hij zijn eigendom kan noemen?

Wat biedt de Stadsschouwburg op 15 Juni tegenover de eerste exemplaren van de witte nachtorchis, waarvoor de Amsterdammer naar Muiden zou moeten reizen, maar het niet doet? Wie kan de vogeltrek bestuderen in de Derde Helmersstraat, en wie ziet het Noorderlicht op het Leidseplein? Wie ziet de maan opkomen, en observeert vijf avonden achter elkaar de laatste groene straal van de ondergaande zon, zij het dan ook blauwboekende langs de polderweg? En wie heeft nu eigenlijk een natuurlijke cyclus, Arie langs dijken en sloten, of Mr. Dr. Jansen in zijn studeerkamer met te welgevulde boekenkasten langs de vier muren?

Vreselijk lijkt mij het lot van den midden in het volle leven staanden stadsintellectueel, die zich ten slotte tweehoog in een asphaltstraat met trams moet verschansen tegen de ongeloflijke vulgariteit van het leven in de massa, terwijl Arie op ieder ogenblik van de dag, in pyama of in rubberlaarzen, zich van de wezenlijke stand van zaken kan overtuigen. Arie kan duiven, hagedissen, en drie of vier grote honden in zijn tuin onderhouden, zonder met hokken te kwellen; hij kan een oolievaaarsnest optuigen in een wei van een halve bundel, en maretakbessen plakken op zijn appelbomen, om te zien hoe het toch komt dat de mistletoe wel ontkiemt in Limburg, maar niet in Terneuzen. Hij aanschouwt het grootste levenswonder, de mimicry*), dagelijks aan vlinders, vogels en rupsen, want het levende berkentakje, de Wapendrager, huist in zijn brandhout. Voor hem schijnen de sterren aan een heldere hemel, en niet door een van neonreclames walmend rookgordijn. Het tegengestelde stadsintellectualisme, en het surrogat voor een natuurlijk leven — veertien dagen kamperen — behoeft hij niet te slikken.

*) ontwikkeling van schutkleuren bij het deloze dier.

3. Goed — maar hij kan niet naar het Rijksmuseum, niet naar het Concertgebouw, en niet naar de Universiteitsbibliotheek.

Toegegeven.

Dat moet hij dan maar uistellen tot die veertiendaagse vakantie. Wellicht — neen, zeker — heeft hij vrienden in de beste aller hoofdsteden.

Misschien is het maar goed, dat de stadsintellectueel dit ene punt scoorde, want een lofrede op mijn eigen gelukkig en goedgeslaagd isolement mag deze bijdrage toch niet worden. Ik moet objectief blijven, wil ik niet mijn hachelijke positie van verstandsmens verspeelen. En het belangrijkste ben ik nog schuldig: Welke plaats bekleedt Arie in de sociale structuur, of anders gezegd: welke sociale structuur vertonen de gezamenlijke vereenzaamde en verborgen levende verstandsmensen ten plattelande?

Mijns inziens vertonen zij er geen enkele; ik heb dat in het begin al gezegd. Misschien — bewijzen heb ik niet — behoort het merendeel hunner tot de pariahs van het Nederlandse deel van West-Europa: ik bedoel de onderwijzersklasse. De veronderstelling lijkt mij aannemelijk. Voor de rest vormen al die dorpsintellectuelen naar mijn mening een soort guerillabende, een anarchie zonder regels of rangen, een ongetraind en dilertantisch voorpostenleger, een „silent fellowship” zonder statuten. De organisatie ervan is bijna onmogelijk en gelukkig volkomen onnodig, daar organisatie onvermijdelijk leidt tot die afschuwelijke, jaloerse, botte, bureaucratische groeps- en massavorming, waaraan wij alle maatschappelijke en ethische conflicten — twee wereldoorlogen inclusief — te wijten hebben, en waartegen juist veelal die hyper-individualist: de van alle groepen afgezonderde plattelands-intellectueel, zo heftig gekant is.

*

Laat mij ten slotte de eindvraag in haar oorspronkelijke vorm stellen: „Welke plaats bekleedt de geïsoleerde intellectueel in „de maatschappij en de culturele levensgemeenschap?” Wat is Arie’s plaats in de ups and downs der Nederlandse beschaving? Het is mijns inziens volstrekt niet zeker of men die plaats nader kan aanduiden, zelfs of ze werkelijk bestaat. De vraag had eigenlijk moeten luiden: maken deze lieden nu deel uit van onze sociale structuur, ja of neen?

Vermoedelijk slechts in die zin, dat het me-

rendeel hunner — hoe genoeglijk ook het leven van den beschouwenden verstandsmens moge voortrollen — slechts in zéér beperkte kring als raadsman, stuwkracht of „geboren leider” zal kunnen optreden, en aldus slechts in zéér geringe mate en langs onnaspeurlijke omwegen het culturele leven in ons land zal kunnen beïnvloeden. Voor het overige geloof ik dat men deze geïsoleerden niet anders kan beschouwen dan als zo talloos vele andere toevallige, verborgene, onmeetbare en irrationele factoren in de beschavingsgeschiedenis.... Het werkelijke intellect is agressief, nimmer zuiver beschouwend. Het is eerder uit op een doel, dan op een panorama. Het zal dan ook allicht eerder aansturen op sociale verbeteringen dan op een beter inzicht in de natuur. Het zal meer disciplinair trachten te werken dan filosofisch, en het zal dus ook dapperder zijn — en harder.

*

Voor een krachtig, hard en effectief optreden als intellectueel moet men toch — laat ik het eindelijk dan maar eerlijk bekennen — durven leven, en durven wonen in de stenen en papieren stadswereld van klinieken, boekerijen, winkelstraten, bureaux en laboratoria, het risico durven aanvaarden van het verlies aan sentiment en zelfstandigheid, dat nu eenmaal gepaard gaat met de aansluiting aan welke groep ook.

De stad, nachtmerrie van den wijsgeer en paradijs voor den gemeenschapsmens, zal het hier op den duur dus óók wel winnen. Men kan slechts van ganser harte hopen op een doelmatiger verspreiding van de stadsbevolking, een betere verdunning der botte, uniforme, aan alle kanten door propaganda belaagde volksmassa’s, met het paradoxale einddoel: heel Nederland platteland, park en voorstad. Maar hiervoor zal een intellectualisme van wijdere allure in het gareel moeten komen. Noch het platteland, noch de grote steden wekken tot nu toe enige verwachting van deze verlossing. De strijd tussen enkeling en massa duurt voort, en zelfs het gezonde verstand heeft nog geen partij getrokken. Noch in Balderbrug, noch in Amsterdam.

S. M. VAN TRESPENESS

foto Cas Oorthuys

CLARA WICHMANN

25 Jaren na haar dood op 15 Februari 1922¹⁾

Clara Wichmann is jong en zeer ontijdig gestorven bij de geboorte van haar eerste kind. Zij was 36 jaar oud toen zij stierf. Ik herinner mij nog als gisteren welken indruk deze verpletterende Jobstijding op mij maakte. Voor de socialistische beweging betekende de dood van deze groote en fijne persoonlijkheid, die de betrekkelijkheid van tijdelijke opvattingen inzag, en wist wat voor belang de synthese vertegenwoordigt vooral in ons land met zijn verscheurde arbeidersbeweging en die daarnaast toch een zuiver en kritisch intellect bezat, een onherstelbaar verlies.

Clara Wichmann, die 17 Augustus 1885 ergens in Duitschland (vermoedelijk in Hamburg of Altena) geboren werd, heeft geen gemakkelijke jeugd gehad. Haar vader, een goed bekend geoloog, was in Utrecht professor. Hij ging geheel in zijn vakstudie op, was een fanatiek positivist zonder eenige belangstelling voor filosofie. Hij bemoeide zich weinig met zijn gezin en bezat bovendien een uitgesproken voorkeur voor zijn zoon Erich (den lateren schilder en op 't eind van zijn leven min of meer fascist), een vroegwijzen knaap met wiens verstandelijke prestaties hij gaarne tegenover collegae geurde. Haar moeder viel meer in Clara's lijn, daar zij juist litterair-filosofische

neigingen bezat (zij schreef o.a. een verhandeling over Hebbel).

Typeerend voor het gezin was, dat thuis altijd Duitsch werd gesproken. Na een verblijf van 40 jaren in Nederland konden beide ouders nog geen behoorlijk Nederlandsch spreken, het accent nog daarlatend. Zij zijn dus altijd Duitschers „in partibus infidelium" gebleven. Wie Clara, zooals ik zelf, alleen als volwassen vrouw gekend hebben, zullen met mij eens zijn, dat zij deze taalmoeilijkheden glansrijk overwonnen heeft. Zij sprak „tadellos" Hollandsch zonder eenig accent. Ook haar geschriften vertoonen een taalzuiverheid in woordkeuze, syntaxis en stijl, zooals men zelden bij personen uit een Duitsch milieu stammend zal aantreffen. Ook was zij wat haar levensopvattingen en haar wijze van optreden betreft on-Duitsch geworden.

In haar Lagere School-leeftijd was dit natuurlijk nog niet het geval en dit heeft haar dikwijls veel moeilijkheden gebaard. Voor haar schoolgenooten was zij het vreemde Deutsche kind met haar rare kleedij. Deutsche moeders kleeden haar dochtertjes veelal wat ouwelijk en zonder gratie. Daarbij was zij wat in zichzelf gekeerd en hield haar geest zich bezig met problemen, waar andere meisjes nog lang niet aan toe waren. Toch bleef zij onder deze beproevingen haar evenwichtigheid bewaren. Haar innerlijke harmonie en haar van huis uit sterke persoonlijkheid beschermden haar tegen sentimentele neerslachtigheid.

Uit haar portretten blijkt, dat zij tot haar 13e of 14e jaar een lieflijk meisje was met opvallend mooie oogen. In haar 14e jaar onderging zij echter een ernstigen aanval van typhus, die haar jaren lang geestelijk en lichamelijk ter neer gedrukt heeft.

In haar H.B.S.-tijd kreeg zij echte vriendinnen, met wie zij haar innerlijke belevenissen en haar levensinzichten kon bespreken. Toen zij 15 jaar oud was, ging zij grootendeels haar eigen weg. Tegen den zin van haar vader, die daar niets voor voelde, bezocht zij de katechisatie van Ds Oort, waar zij veel aan heeft gehad. Niet dat zij veel gevoelde voor slappe vrijzinnigheid, maar Ds Oort was een hoogstaand man, die zijn katechisanten op paedagogische wijze inleidde in allerlei problemen en hen voorbereidde om de moeilijkheden des levens, die zij later zeker zouden ondervinden, te boven te komen.

Na het verlaten der H.B.S. stond zij voor een moeilijke keuze. In ieder geval wilde zij niet thuis blijven wachten op een man en haar energie alleen besteden aan kleine huishoudelijke bezigheden. Zij wilde dus Staatsexamen

doen en gaan studeeren. Aanvankelijk neigde zij tot de historische studie, praktische redenen leidden haar naar de rechtsstudie. In het eerste geval bleven haar vooruitzichten beperkt tot het leeraarschap, in het laatste geval lokte het ruime veld der sociale werkzaamheid, wat meer in haar geest lag. Zooals men weet, heeft zij tenslotte de studie in de rechten gekozen, te meer daar dit historisch onderzoek allermint uitsloot.

In de periode van het Staatsexamen en in haar eerste studiejaren neemt ook de studie der wijsbegeerte een groote plaats in Clara's belangstelling in. Zij werd een vurige adepte van Bolland en wel in zoodanige mate, dat zij als praeses der U.V.S.V. allen novieten met klem aanraadt de voordrachten van Bolland en de inleiding daarop van mej. E. Vas Nunes te gaan volgen, terwijl toch de aphoristische

²⁾ Ik ben altijd verwonderd geweest, dat Clara dezen man niet dadelijk doorzien heeft. Natuurlijk bezat hij zeker geest en talenten (maar geen zin voor humor), maar „au fond" was het een grove en ijdele persoonlijkheid, die zeer onbeheerscht was (het tegendeel van een gentleman). Daarbij was hij kinderlijk reactionnair in sociaal opzicht. Prof. Brom heeft hem dan ook eens geestig gekarakteriseerd als „den antiproletarischen plebejer". Ik herinner hier slechts aan zijn behandeling van het „Joden-vraagstuk" kort voor zijn dood, die zeker even erg is als die van de Nazi's, alleen heeft hij de consequenties ervan niet begrepen. Ook zijn boutade over de ontoereikendheid der Fransche taal, nadat hij in Vlaanderen gefôteerd was, getuigt van kinderachtige, nationale en persoonlijke ijdelheid, wat nog het duidelijkst uitkomt in zijn Nieuwjaarswensch voor het daaraan volgende jaar: „In 1920 (?) Spreekt Hollandsch en Bollandsch".

behandelingswijze van filosofische problemen door Bolland voor pas aangekomen studenten m.i. zeer verwarrend moest werken²⁾.

Na eenige jaren begreep echter haar klare geest, dat deze onbeheerschte en ijdele geestesacrobaat niet de goede leider was om tot een harmonisch filosofisch inzicht te geraken en wendde zij zich van hem af, hoewel zij dankbaar bleef voor het vele, dat zij op zijn colleges heeft mogen opsteken. Ook zag zij de betrekkelijke onvruchtbaarheid van het Hegelen in voor een vruchtdragend dadenleven.

Van 1908—1916 nam Clara deel aan de vrouwenbeweging. Zij kreeg een plaats in het bestuur der afd. Utrecht van den „Nederlandschen Bond voor Vrouwenkiesrecht". Zij trad daarbij heelemaal niet op als de typische, fanatieke feministe, maar bracht den strijd op een wijder en hooger plan. Zij streefde naar de ontvoogding der vrouw in geestelijk en sociaal opzicht. Deze kentering van den tijd bracht voor de strijdsters soms zware beproevingen mee, maar hoeveel smart deze dikwijls veroorzaakten, toch is er een rijk geluk voor deze kenteringsdagen weggelegd n.l. het voorvoelen van de verlossing en verzoening, welke uit dezen strijd zullen voortvloeien.

„Maar om dat te erkennen, moeten wij heenkomen over den wensch van projectie in de toekomst, als ware die de idealiteit en het wezen van het heden. Eerst wie afstand doet van de toekomst, verwerft zich het heden."

Van haar leeraren aan de Universiteit heeft zij den sterksten invloed ondergaan van prof. D. Simons, hoogleeraar in het strafrecht. Hij is ook als haar promotor opgetreden, toen zij in 1912 met lof promoveerde op een dissertatie: „Beschouwingen over de historische grondslagen der tegenwoordige omvorming van het strafbeprijp".

Ik kan hier onmogelijk een overzicht geven van den inhoud van deze magistrale studie, ik wil er alleen op wijzen, dat dit werk grondslag en uitgangspunt vormt voor haar latere bemoeiingen over de verhouding der begrippen Misdaad en Straf, een onderwerp, waarmee zij zich, vooral sinds de oprichting van het „Comité voor Misdaad en Straf",³⁾ zoo-wel theoretisch als practisch zoo ernstig zou bezig houden.

Verschenen werken van Clara Wichmann:

Beschouwingen over de historische grondslagen der tegenwoordige omvorming van het Strafbeprijp, 1912.

Mensch en Maatschappij, 1923.

Bevrijding, 1924.

Inleiding tot de Philosophie der Samenleving, 2de druk, 1925.

Misdaad, Straf en Maatschappij, 1931.
Vrouw en Maatschappij, 1931.

¹⁾ Ik moet aan den lezer en aan de nagedachtenis van Clara Wichmann zelf mijn welgemeende verontschuldiging aanbieden voor deze onvoldragen schets. Door allerlei hier niet verder aan te duiden omstandigheden heb ik voor uitwerking van dit artikel slechts een week tijd gehad. Buitendien ontbraken mij in verband met de verwoesting van mijn huis te Bilthoven door bombardement in 1944 allerlei noodzakelijke gegevens.

Deze week in **KRITERION**
TEL. 52592

ROETERSTRAAT 34 - tel. 52592 - 50244
CLIVE BROOK, GOOGIE WITHERS,
BEATRICE LILLIE in

BRUIDEGOM OP ZICHT
(On approval)

Regie: Clive Brook.
Toegang 18 jaar.

Eagle Lion.

Dag.: 2.30 — 7.15 — 9.15 uur
Zond.: 1.30 — 3.30 — 7.15 — 9.15 uur

CLARA WICHMANN IN 1919:

DE STUDENTEN EN DE KOMENDE TIJD

In de voorstelling van de middeleeuwen en de eeuwen daarna, zooals die zich onder de leiding van adel en geestelijkheid ontwikkeld hadden, was aan alle maatschappelijke verhoudingen en instellingen één vaste vorm aangewezen. Er was het goddelijk recht, de overheid, het christelijk huwelijk, de standenorganisatie; dat alles stond vast; wat ervóór was geweest werd als heidensche vergissing beschouwd, en dat er ooit iets anders volgen zou, dat werd niet mogelijk geacht.

Het is burgerlijke wetenschap in haar bloeitijd geweest, die al deze vastheid doorbroken heeft en ruimer horizonnen voor de menselijke oogen opende. De geologie openbaarde den ouderdom der aarde en haar vormveranderingen; het Darwinisme deed den mensch zien als één schakel in een oneindig langen keten van zich ontwikkelend leven; de ethnologie leerde alle positieve moraal als *betrekkelijk* kennen, en de economische geschiedenis maakte het duidelijk, dat de onderlinge verhoudingen van de menschen en de verhoudingen van mensch tot zaak volstrekt niet aldoor gelijk waren gebleven, maar juist op alle wezenlijke punten waren veranderd.

En zoo heeft de burgerlijke wetenschap in den

tijd harer opkomst deze ontzaglijke verdienste gehad, dat zij de wereld wijd en groot heeft gemaakt en *veranderlijk*, dat we niet meer behoeven te staan tegenover starre, onvermurwbaar ons opgelegde instellingen, dat we ons golven kunnen voelen in een groote bewogen zee.

Maar als een klasse oud gaat worden, dan verliest ze de kracht en de frischeheid, die zij in haar jeugd gehad heeft; en nu de tijd gekomen is, waarop de burgerlijke maatschappij sterven gaat, nu zien we ook de bourgeoisie moe en stijf worden, en geneigd zich vast te klampen aan *vastigheden*.

Daartegenover nu willen wij, voorzoover de jeugd onder de bourgeoisie, voorzoover haar jonge intellect dan voor géén ander appél vatbaar mocht zijn, ons beroepen op haar eigen wetenschap zelve. Wij willen er hen op wijzen, dat de bourgeoisie op het oogenblik bezig is, om zelfs de burgerlijke wetenschap volkomen ontrouw te worden. Want deze heeft de oude statisch-abstracte wereld- en levensbeschouwing te niet gedaan en er de dynamische voor in de plaats gesteld.

Wat in de laatste tijden aldoor *pijnlijk* getroffen heeft in de studentenwereld, dat is

Evenals zoovele intellectueelen, die van huis uit van praktische politiek een afkeer hadden (niet geheel ten onrechte trouwens), heeft de oorlog daarin in zooverre een verandering gebracht, dat Clara het als een plicht ging beschouwen, juist wegens de sterkere ontwikkeling van haar innerlijke gaven dan bij de meeste vakpolitici het geval was, ook in dit opzicht haar talenten niet onder een korenmaat te plaatsen maar mee te werken om de politiek op een hooger plan te voeren. Zij dacht daarbij in de eerste plaats aan de mogelijkheid, doel en middelen tot overeenstemming te brengen en dus niet te trachten een goed doel met slechte middelen (b.v. geweld) te bereiken. Zoo dikwijls leidt dit tot de dictatuur der middelen, zooals De Ligt dat zoo treffend uitdrukte.

Zoo werd zij gedurende enkele jaren lid van den Bond der Christen-Socialisten en werkte

^{a)} De volledige naam van dit comité luidt: „Comité van actie tegen de bestaande opvattingen omtrent Misdaad en Straf". Het werd opgericht op initiatief van Clara in 1919.

zij mee aan „Opwaarts". Toen zij echter na een rede van Enka het sterk dogmatisch-orthodoxe karakter van den Bond inzag, trok zij zich terug, evenals De Ligt, met wien zij reeds op de School voor Wijsbegeerte te Amersfoort had kennis gemaakt. Dit werd de groote vriendschap in de volgende jaren. Zij waren beiden vurig antimilitarist en Clara ondertekende dan ook het befaamde „dienstweigeringsmanifest" van 1919. Later hebben beiden in de redactie gezeten van „De Nieuwe Amsterdammer" (de zoogen. Mosgroene) van Mr Wiessing.

Intusschen hadden de dissidente Christen-socialisten een nieuwe combinatie opgericht, den Bond van Religieuze Anarcho Communisten, waarvan zij lid werd. Als ik nu nog vermeld, dat Clara zich sterk interesseerde voor het Syndicalisme (vooral in zijn Spaanschen en Italiaanschen vorm), meen ik wel dat ik genoeg vermeld heb over haar optreden op politiek gebied.

Bij een andere gelegenheid hoop ik meer op de persoonlijkheid en het wezen van Clara in te gaan dan in deze schets mogelijk was.

DAN. DE LANGE Jr

niet alleen haar gebrek aan idealisme, aan toekoms'droom en wil tot herschepping, aan toewijding en gemeenschapsgevoel en aan een groot erbarmen met de lijdende wereld. Maar dat is het feit, dat zij zelfs niet toont den meest eenvoudigen eerbied voor de eeuwige verandering der dingen, voor het rad der geschiedenis, voor de grootsheid van de geboorte van een nieuwe wereld. Welk recht hebben de vertegenwoordigers van één phase om te meenen, dat die eeuwig zou moeten duren? Welk recht heeft de burgerlijke maatschappij om eeuwig te leven?

Wij kunnen niet van ieder verlangen, dat hijzelf tot die nieuwe wereld behoort; wij kunnen niet van ieder verlangen, dat hij een toekomst wenscht gelijk wij die wenschen; maar wat wij wél kunnen verlangen, dat is althans eenig besef van de afmetingen der dingen waarom het thans gaat. Besef ervan, dat er is een wereld van tekortgekomenen aan alle goederen des levens — materiele en geestelijke —, die worstelen om de maatschappij ook *hun* maatschappij te doen zijn, zij die vroeger de talloze ongenoemden en geregeerden waren; besef ervan, dat de ellenden van dezen tijd ontbindingsverschijnselen zijn, dat er is een geheele historische phase die bezig is haar doodstrijd te strijden.

Maar nu is het ontzettend om te zien, hoe men, om dat oude, dat zwak geworden is, dat geen eerlijkheid, geen kracht meer heeft dan alleen die tot onderdrukken, en waarvan alleen nog leegte vormen over zijn — hoe men om dat te handhaven het nieuwe, jonge, gloriende gaat bevechten en verstikken.

Waar is dan *uw* plaats, studenten, als gij

wezenlijk geestelijk levende menschen wilt zijn, en niet alleen maar *uw* wilt beoefenen om een „geacht burger" te worden? Dan behoort ge toch niet aan den kant van hen, die met geweld, onderdrukking en huichelarij het „gezag" willen handhaven over hen die eindelijk volledig leven gaan?

Er is op het oogenblik een gevaar, dat uw heele geestelijke ontwikkeling op een dood punt blijft staan, wanneer uw inzicht en uw belangstelling zich bepalen blijft tot het *verleden*, tot de vraag hoe de tegenwoordige kerk, het tegenwoordige onderwijs, het tegenwoordige recht, indertijd geworden is, wanneer ge er niet van doordrongen zijt, dat die wording en verwording ook in de toekomst voortgaat, en dat het mede *uw* taak zal zijn, dat deze omwenteling zooveel mogelijk een *op*wenteling zij.

„Wij vereeren óók het verleden", heeft Jaurès gezegd. „Niet voor niets hebben de vuren der menschengeslachten gebrand. Juist zij, die verder gaan en voor een nieuw ideaal strijden, zijn de ware erfgenamen van de haarden der vaderen; *wij hebben de vlam overgenomen, gij — de behoudenden — bewaart slechts de asch*".

Stelt u dan open voor het groote leven buiten uw kring; maakt u gereed om als voelende, bewogen, het hoogere willende, menschen den groei daarvan mee te maken.

September 1919

CLARA MEIJER-WICHMANN

(Gepubliceerd in „De Nieuwe Amsterdammer" en in de bundel „Bevrijding", uitgeg. bij v. Loghum Slaterus).

.... EN DE UTRECHTSE STUDENTEN IN 1947

In het studentenblad „Sol Justitiae", orgaan der Utrechtse universitaire gemeenschap van 25 Januari 1947 lazen wij onderstaande redactionele mededeling:

„In verband met enige ingezonden stukken, die de redactie ter opname werden toegezonden, brengt zij met nadruk naar voren, dat zij het niet gewenst acht, artikelen met een zuiver politieke strekking in de „Sol Justitiae" op te nemen en zij dientengevolge geen prijs stelt op het ontvangen van dergelijke artikelen".

De pl.m. 75 leden tellende Utrechtse Socialisten Studenten Vereniging „Synthesis", die de studie van het socialisme in al zijn nuanceringen onder haar leden wil bevorderen, zal voortaan wegens haar politiek karakter uit de vergaderzalen van het Universiteits-huis geweerd worden. Aldus werd haar enige dagen voor een ledenvergadering *telefonisch* medegedeeld. (Het Universiteitshuis kwam vorig jaar tot stand om een centrum te vormen voor het studentenleven in de ruimste zin van het woord. Red. V.K.)

CLARA WICHMANN

en het MARXISME

Het moet dan nu vijf en twintig jaar geleden zijn, dat ik — toen een opgeschoten jongen — iemand in mijn naaste omgeving met een zekere ternergeslagenheid hoorde mededelen, dat Clara Wichmann was gestorven. Op mijn vraag, wie Clara Wichmann was geweest, kreeg ik een kort antwoord, dat mij is bijgebleven: „Zij was één van de grootste geesten in ons land”.

Het is uitermate belangwekkend en leerzaam, om thans op het werk van Clara Wichmann terug te zien. Ik beperk mij daarbij tot twee verhandelingen, waarin zij, naar het mij toeschijnt, wel het duidelijkst naar voren treedt en haar eigen geluid laat horen in het concert van het toenmalige Nederlandse socialisme. Ik bedoel haar verhandeling over „Het Historische Materialisme” en die over „De Philosophische Grondslagen van het Socialisme”, die men in de door haar echtgenoot verzorgde bundel „Mensch en Maatschappij” vindt afgedrukt.

De nauwgezetheid gebiedt te vermelden, dat de aldaar gegeven tekst niet van de hand van Clara Wichmann zelf is. „Het Historische Materialisme” is een bewerking door Dr Dan. de Lange Jr naar vrij uitvoerige schetsen, die Clara Wichmann maakte voor twee voordrachten in 1918 en 1919. „De Philosophische Grondslagen van het Socialisme” is een bewerking van B. de Ligt naar aantekeningen van Clara Wichmann en naar dictaten van toehoorders van lezingen uit diezelfde jaren. Wij mogen ons er van overtuigd houden, dat deze bewerkingen de opvattingen van Clara Wichmann getrouw weergeven.

Ja, zulke voordrachten werden in die jaren gehouden, voor de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, voor de Haagse Volksuniversiteit, voor de Utrechtse Studentenvereniging S.S.S.! Waar vinden wij op het ogenblik onder het Nederlandse socialistische intellect de figuren, die voordrachten van een dergelijk peil houden en het publiek, dat zich de moeite geeft om er zorgvuldige aantekeningen van te maken?

Men verdenke mij echter niet van pessimisme! Wel meen ik een ernstige vervlakking te zien bij veel van wat zich thans met enig lawaai als socialistisch presenteert. Maar daartegenover zie ik als winst vijf en twintig jaren ervaring in de socialistische strijd, met als resultaat een verduidelijking en verdieping van het wetenschappelijk socialisme en de toegenomen bereidheid, vooral bij een belangrijk deel van het Nederlandse proletariaat, om hieruit ook metterdaad de consequenties te trekken.

Ten aanzien van de socialistische theorie is er naar mijn mening naast achteruitgang ook winst te noteren. Dit realiseerde ik mij nog eens bij het lezen van de beide hierboven genoemde verhandelingen van Clara Wichmann. Meer dan anderen heeft zij toen theoretische problemen van het socialisme gezien en gesteld, die inderdaad moesten worden opgelost. En al heeft zij naar mijn mening in sommige opzichten niet de goede oplossing gegeven, het blijft haar grote verdienste, de problemen eerlijk en duidelijk te hebben gesteld.

*

Clara Wichmann kende als weinigen het marxisme, zoals het in haar dagen in West-Europa werd gepropageerd. En ofschoon zij haar bedenkingen tegen dit marxisme had, verdedigde zij het met kracht tegen de aanvallen, die de kampioenen van het

Nederlandse koopmansideaal er ook in haar dagen op richtten. Bij haar uiteenzetting van de grondslagen van het wetenschappelijke socialisme legt zij, meer dan vele andere socialistische auteurs, er de nadruk op, dat het marxisme naar zijn wezen een stimulans is van de menselijke activiteit.

„En zoo zien wij, dat het Historische Materialisme niet alleen is een nieuwe, philosophische beschouwing der geschiedenis, maar dat zij tevens is: het leggen van verband tusschen geschiedenis en werkelijkheid. Dit, wat haar door kamergeleerden is tegengeworpen: dat deze theorie verband hield met de activiteit, met den strijd, met een maatschappelijke stuwkracht, dit is juist haar groote synthetische beteekenis. Zij berust op de ontwikkelingsgedachte, maar de mens is daarbij niet passief”.

Maar wanneer de mens in het ontwikkelingsproces niet passief — dat is: de ontwikkeling ondergaand — is, dan moet de vraag gesteld worden, in hoeverre hij actief — dat is: de ontwikkeling bewust voltrekkend — is.

Het is juist deze vraag, die Clara Wichmann voortdurend bezig houdt. Ik laat haar hierover aan het woord in enkele uitvoerige citaten:

„Dit nu, wat aanvankelijk als de groote kracht van het wetenschappelijke socialisme gevoeld werd (de afwijzing van utopistische plannenmakerij en de grondvesting op de werkelijkheid en de daaruit voortvloeiende historische noodzakelijkheid. N.K.) is langzamerhand tot één van de groote problemen geworden. En terwijl vroeger een wapen tegen het socialisme was en nog is in kringen, die niet op de hoogte zijn, zijn praktische onuitvoerbaarheid, is het tegenwoordig juist zijn ideaalloosheid, zijn zich alleen gronden op de komende werkelijkheid.

De mensch voelt er zich door beleedigd, dat hij onderdeel is eener ontwikkeling, onderworpen aan de historische noodzakelijkheid, evenals hij zich beleedigd voelde, dat zijn ideologieën uit de productiewijze werden verklaard. Men zegt, dat in dit stelsel „de mensch slechts toeschouwer bij het wereldgebeuren blijft” en „dat van een moraal op monistischen grondslag, hetzij deze geestelijk of stoffelijk is, geen sprake” is.

Wanneer men dan toch allerwegen ziet, dat socialistenvel werken met idealen, wel veroordeelen, wel willen, dan wijst men daarop als op een eigenaardige inconsequentie, die de onhoudbaarheid van de leer der historische noodzakelijkheid des te sterker zou aantonen.... Nu kunnen wij toegeven, dat het Historische Materialisme aanvankelijk allen nadruk heeft gelegd op die historische noodzakelijkheid.... Het cardinale vraagpunt is, of deze houding van wetenschappelijkheid het stellen van doeleinden uitsluit.... Geen Marxist zal ontkennen, dat de mensch zich bij voortduring doeleinden stelt, deze hebben de geheele geschiedenis mee opgebouwd.... Max Adler zegt, (in Marxistische Probleme p.197), dat de doelstelling niet anders is dan een causaliteit, werkende door middel van den wil.... En waar het tenslotte de daden der menschen zijn, die de socialisatie der productie-middelen moeten brengen...., daar is in dit proces voorondersteld hun doelstelling, hun ideologie, die in verband met de economische omstandigheden van hun tijd ontstaan is.

Nu is het echter duidelijk, dat deze opvatting — dat het doelstellen zelf een vorm van causaliteit is en niet tegenover de causaliteit staat — heel wat anders is dan het loochenen van den historischen invloed der doelstelling. Het eerste doet het Marxisme wel en kan deterministisch worden genoemd, het tweede zou fatalistisch zijn en bij de bespreking van de grondslagen van het Historisch Materialisme worden determinisme en fatalisme nogal eens verward. Natuurlijk geven

enkele termen, die vooral in populaire geschriften dikwijls worden aangetroffen, daartoe aanleiding, b.v. de ijzeren noodzakelijkheid, waardoor het schijnt alsof het historische proces zich buiten de menschen om voltrekt. In verband hiermee moeten wij er nog eens op wijzen, dat de historisch-materialistische opvatting juist psychologisch is, leert dat de productie-verhoudingen zich in de hoofden der menschen omzetten en dat het menschen zijn, die de geschiedenis maken....

....Terwijl de vraag in hoeverre teleologie een vorm van causaliteit is of niet, een vraag van zuiver logisch en academisch belang is, is de vraag naar de beteekenis der menselijke activiteit in het historische proces er eene van eminente beteekenis voor den mensch in het praktische leven. En hier hebben wij te erkennen, dat in de dagelijkse propaganda en in de practijk van het socialisme, de leer van de ijzeren noodzakelijkheid, die oorspronkelijk een gezonde reactie was op het utopische socialisme, op den duur wel kwaad heeft gedaan, want het heeft bevorderd de in onzen tijd toch al sterke neiging om alles maar op de omstandigheden te gooien en om alles daarvan te verwachten. Dit heeft een driedelig gevolg gehad:

1o. Een gemakkelijk zich heenzetten over eigen verantwoordelijkheid voor eigen daden, zoolang de maatschappij nog niet veranderd is. Als reactie daartegen hebben wij het optreden van Ruskin en Tolstoi te beschouwen, waarbij juist het zwaartepunt op de persoonlijke verantwoordelijkheid valt.

2o. De neiging om alleen massalen strijd te voeren, alles te verwachten van de verovering der politieke macht, terwijl de persoonlijke vrijmaking verwaarloosd wordt, zoodat het begrijpelijk wordt, dat sommigen in het socialisme een kracht zien, die tegen de persoonlijkheid ingaat.

3o. Het revisionisme, dat geen socialisme mogelijk acht, alvorens alle bedrijven groot-industrieel en alle arbeiders politiek en economisch georganiseerd zijn. Daartegenover staat de meening van H. Roland Holst en andere revolutionaire socialistenvel, dat het proletariaat zich juist strijdend moet organiseren en dat de revolutionnaire-denken in en door den strijd de noodzakelijke, morele en intellectuele eigenschappen moeten aankweken.... De starre historisch-materialisten vinden, dat het socialisme „ethisch” d.i. gerechtvaardigd is, omdat het komt, de utopische socialistenvel willen, dat het socialisme komt, omdat het een ethische eisch is; hebben dan de socialistenvel, die van Hegel uitgegaan zijn — al zijn zij van hem afgegaan — en derhalve geen tegenstelling onopgelost laten gelden, niet te begrijpen, dat in de geschiedenis zelf zich de zedelijke groei openbaart, en dat omgekeerd onder de causale factoren der wereldgeschiedenis de mensch meedoet, zijn doelstelling, zijn inzicht, zijn wil, zijn zedelijkheid mede oorzaak is van wat komen zal? Dit alles is nog deterministisch: de mensch stelt hier alleen een afzonderlijke historische factor voor.

Deze nieuwe doelstelling nu is pas door het Marxisme mogelijk geworden en nu raken wij het hart van de kwestie: Kan de mensch dan nooit ingrijpen?

Bij de beantwoording van deze kernvraag knoopt Clara Wichmann aan bij de opvatting van Engels, volgens welke de mens door zijn kennis en begrip van natuur en maatschappij ophoudt een blind — en dus onvrij — werktuig der omstandigheden te zijn en meer en meer bewust kan ingrijpen in de natuur en in het maatschappelijk gebeuren.

Ik citeer wederom:

„....de wetten der menselijke samenleving zijn geen natuurwetten, zij gelden alleen door menschenbreinen.

Daarom is er ook veranderlijkheid in die wetten der geschiedenis. Het ligt dus mede aan ons, in hoeverre die wetmatigheid verder zal blijven gelden. En zoo zijn dan ook twee elementen in die menselijke ontwikkelingsgeschiedenis tot de vrijheid: een technisch en een zedelijk element. Engels heeft geschreven (Anti-Dühring): „Freiheit besteht also in der auf Erkenntnis der Naturnotwendigkeiten gegründeten Herrschaft über uns selbst und über die äussere Natur; sie ist damit notwendig ein Produkt der geschichtlichen Entwicklung“.

Terecht merkt Woltmann op, dat Engels zich bij de verdere uitwerking dezer these beperkt tot de technische beheersching der natuur, terwijl hij de andere helft: de heerschappij over onszelf, uit het oog verliest“.

„Zoo zien wij dus dit: Wij aanvaarden de teekening der werkelijkheid tot nog toe, zooals het Historische Materialisme die geeft, maar wij hebben tevens ingezien — en hierop aldoor te wijzen is onze taak, dit is het verschil tusschen vele Marxisten en ons (Henriëtte Roland Holst staat daar vrijwel op dezelfde manier tegenover) — dat wij hieraan niet als aan een ijzeren wet gehouden zijn, dat het dus de bestemming van den mensch is, een maatschappij te scheppen, waarin het Historische Materialisme steeds minder gelden zal“.

„Wij hebben dus om zoo te zeggen het geheele Historische Materialisme te aanvaarden; maar zullen daarbij wijzen op de vrijheid, die het historisch-materialistisch inzicht ook aan den mensch laat en daarop den nadruk leggen en voor altijd hebben wij ervan over te houden het besef van de eenheid van alle maatschappelijk leven en de eerlijkheid, de haat tegen alle phraseologie en ideologie, die de werkelijkheid tracht te verbergen“.

*

Met bovenstaande wel zeer uitvoerige citaten hoop ik een levend beeld te hebben gegeven van wat mij het essentiële in Clara Wichmann's standpunt omtrent het marxisme lijkt te zijn. Zoals men ziet, zijn het vooral de vragen over de rol en de betekenis van de persoonlijkheid, over de wederzijdse verhouding van de socialistische strijd en het persoonlijke leven en handelen, die haar volle aandacht hebben.

Al deze vragen zijn ook nu nog van een grote actualiteit in de socialistische beweging. Desondanks kan men echter niet zeggen, dat de figuur van Clara Wichmann in het Nederlandse socialisme voortleeft. Om de verklaring hiervan te vinden moeten wij haar plaats in het Nederlandse socialisme nader bepalen. Vooropgesteld moet dan worden, dat zij haar rijpe werk leverde

in die tijd omstreeks het eind van de vorige wereldoorlog, toen zich, temidden van revolutionaire spanningen, de grote splitting in de moderne arbeidersbeweging voltrok. Clara Wichmann beleefde dit in het klimaat van het Westeuropese socialisme. Daar was vooral in de imperialistische landen een proletariaat, waarvan een belangrijk deel meer belangstelling had voor de praktijk van het najagen der kleine mogelijkheden binnen het raam van het kapitalisme dan voor het bewust betreden van de weg der sociale revolutie. Deze tendentie, die vanuit de ligging en groei der objectieve verhoudingen zeer wel te verklaren is, weerspiegelde zich niet alleen in het revisionisme, maar ook in het toenmalige Westeuropese marxisme. Daar domineerde toen toch altijd nog de nawerking van Kautsky, die als de grote leerling en voortzetter van Marx en Engels had gegolden. In dat marxisme leefden inderdaad de opvattingen van die „orthodoxe marxisten“, waartegen Clara Wichmann het „oorspronkelijke marxisme“ in bescherming neemt. Daar leefde men nog in de opvatting van het fatalistisch werken van de objectieve factoren en daar had men te weinig het protest der enkelen ondersteund, die het dadenloos bankroet van de Duitse sociaal-democratie aan de kaak stelden.

Tegen deze situatie tekent zich nu de kracht van Clara Wichmann af, wanneer zij het „orthodoxe marxisme“ critiqueert en dit doet door het „oorspronkelijke marxisme“ te verdedigen en te ontwikkelen.

Maar daarbij manifesteert zich ook de zwakke kant van haar critiek, die ik toeschrijf aan het ontbreken van contact met een strijd bare massabeweging en in samenhang daarmee het toch weer verstrikt blijven in een fundamentele theoretische tekortkoming van het „orthodoxe marxisme“.

Deze fundamentele tekortkoming was de verwaarlozing van de dialectisch-materialistische wereldbeschouwing als het fundament van het historisch materialisme als maatschappij-beschouwing. Als gevolg hiervan kwam de nadruk te liggen op de historische schemata in hun uiterlijkheid en niet op de elementaire beweegkrachten, die daarin werkzaam zijn. Zoals we zagen heeft Clara Wichmann dit duidelijk gezien en bestreden. Maar bij haar oplossing, bij haar beantwoording van de kernvraag „of de mens dan ooit kan ingrijpen“ gaat zij niet via het dialectisch materialisme terug op de werkelijkheid, maar doet zij haar wel te verre sprong naar de vrijheid.

Immers zij ziet dan het historisch materialisme als het grote gebeuren, dat inzicht brengt, dat de sluier der geschiedenis en dus van het menselijk handelen opheft. Eh het klinkt als de juichtoon der bevrijding, wanneer zij zegt, dat hierdoor dan juist de mogelijkheid wordt geschapen om de nieuwe wegen van een libertair socialisme te gaan. De fout ligt hierin, dat zij te weinig oog er voor heeft, hoe ondanks het inzicht er toch gebondenheid blijft bestaan, zij het ook in steeds mindere mate. En daardoor zijn we ná het historisch materialisme dan ook niet vrij om de wetmatigheid naar onze hand te zetten! Dit elementaire feit zou zij, in een strijdende massabeweging staande, hebben gezien. Zij zag het niet in de noodzakelijkerwijs individualistische kring, waarin zij werkte. Het gevolg hiervan was, dat zij, bij uitstek revolutionaire geest, zich in haar politiek perspectief van de werkelijkheid afwendde.

Zo heeft zich dan ook aan Clara Wichmann het noodlot voltrokken, dat ook andere grote marxistische intellectuelen in ons land heeft getroffen: gewapend met een hoog ontwikkelde critische geest, beziel van een diep socialistisch humanisme, dat uit de grote geestelijke tradities van het verlichte burgerdom werd gevoed, verwarmd door de vonken van een revolutionaire ontwikkeling elders; heeft zij niet het voorrecht gehad van het scheppende contact met een strijd bare massabeweging.

Zo verschijnt Clara Wichmann ons nu in dit merkwaardige dualisme: enerzijds wijst haar critiek op „de orthodoxe marxisten“,

haar verdediging van het „oorspronkelijke marxisme“ en haar probleemstelling naar het actieve marxistische réveil van het leninisme; anderzijds wijst haar oplossing van een libertaire vernieuwing van het socialisme naar die stromingen, die zich de geestelijke vernieuwing der sociaal-democratie ten doel stellen. Zo staat Clara Wichmann dan als eenzame op het knooppunt der wegen. De beide stromingen zijn langs haar heen gegaan.

*

Wat het marxisme betreft, dit is sedert haar tijd uitgestorven in de sociaal-democratie en heeft zich vernieuwd in de communistische stroming onder de inwerking van Lenin's inzichten. Het essentiële is daarbij geweest, dat Lenin, naar mijn mening duidelijker en bewuster dan zijn grote leermeester, in het marxisme juist het dialectisch materialisme centraal stelt. Daardoor kwam de weg vrij om het marxisme te maken tot wat het in de geest van zijn grondleggers moet zijn: de levende theorie van de levende werkelijkheid. De marxistische theoretici van nu hebben het grote voorrecht, in contact met een strijd bare massabeweging te kunnen werken. Een voorrecht, dat zij soms als een leed zullen ondervinden doordat ontvangen vooronderstelt dienen en dus ook het beteugelen van individualistische tendenties.

Hoe dit ook zij, zij hebben reden om met dankbaarheid terug te zien op het werk van Clara Wichmann. Zij kunnen zich scholen aan het heldere, zelfstandige betoog, zij kunnen genieten van de vele verrassende zijlichten. Zij kunnen zich gestimuleerd voelen door de vele fundamentele vragen waarop het moderne marxisme trouwens reeds voor een belangrijk deel heeft geantwoord. Bovenal kunnen zij zich warmen aan de eerlijkheid en aan de hartekreet om het socialisme.

N. KOF

EEN WELVAARTSPAN VOOR SURINAME

(Vervolg van pag. 660)

Regering gewenste doel te bereiken. Dit is een argument te meer om de bedragen, die in de naaste toekomst zullen worden uitgegeven, niet te besteden aan maatregelen van twijfelachtig economisch nut, maar deze te gebruiken om toestanden te verbeteren, die in een beschaafd land niet langer kunnen worden geduld en die iedere wezenlijke vooruitgang onmogelijk maken. Ter vermijding van misverstand moge ik er op wijzen, dat de door mij gebruikte volgorde van uit te voeren werken geen volgorde in uitvoering beoogt aan te geven. Voorkeur heeft slechts dat project dat noodzakelijk is en waarvan de lonen een belangrijk onderdeel van de kosten uitmaken. Ziekenhuis, rio- lering, woningverbetering b.v. vormen een trits, waarvan de uitwerking op de volksgezondheid pas ten volle merkbaar wordt, wanneer ze alle drie zijn uitgevoerd. Met welke van de drie begonnen wordt, is een vraagstuk van de praktijk, dat in Paramaribo in zeer korte tijd kan worden beslist.

Het is niet mijn bedoeling de indruk te vestigen, dat met het uitvoeren van de bovenstaande plannen de moeilijkheden in Suriname overwonnen zullen zijn. Ik ben er intengende van overtuigd, dat de werkelijke grootte van deze moeilijkheden pas zal blijken tijdens de arbeid nodig om ze te overwinnen. Maar ook dit is een reden om zo spoedig mogelijk met deze arbeid een aanvang te maken. Alleen op deze manier zal de Nederlander de eerste plaats in de harten der Surinamers en zijn verloren prestige terugwinnen. En alleen op deze manier is het mogelijk de waarde te bepalen, die Suriname kan hebben voor het gehele Nederlandse Rijk.

W. F. H. LARET

PRIJSVRAAG
ter gelegenheid van de
BOEKENWEEK
1-8 Maart

Wie gedurende de Boeken-
week f 2.50 aan boeken besteedt,
ontvangt - voor zoover voor-
radig - een novelle van een
bekend Nederlandsch auteur
ten geschenke, waaraan een
prijsvraag verbonden is. Een
omschrijving van
deze prijsvraag
treft men in het Ge-
schenk 1947 aan.

Wie is de auteur van het Geschenk 1947?

CPNB

In de RADIOGOLFSLAG

In 1947, veertig jaar na zijn uitvinding van de „audion tube”, die een zeer belangrijke vooruitgang in de ontwikkeling van het radiotoestel betekende, schrijft de 73 jarige Lee de Forest aan de Amerikaanse National Association of Broadcasters: „Wat hebben jullie in 's hemelsnaam met mijn kind uitgehaald? Het werd verwekt met het doel een krachtig instrument te vormen voor de geestelijke verheffing van de massa, door middel van culturele uitzendingen en mooie muziek. Jullie hebben dit kind de straat opgestuurd, en laten het op de hoeken bij Jan en alleman om geld bedelen...”.

Het eigenaardige verschijnsel doet zich voor dat men hier in Nederland, waar geen commerciële radio bestaat, toch hier en daar (en hoe langer hoe meer) de sporen bemerkt, die de Amerikaanse manier van programma's brengen, in ontvankelijke Nederlandse omroepershoofden, heeft achtergelaten. Deze adepten van het American Forces Network in Duitsland (golflengte 240 meter), en ze zijn er bij tienduizenden, in alle landen van ons ontredderde Europa, worden blijkbaar geheel ontwapend en overbluft door de „vocal touch” en de „wisecracks”, die de zonnige barbaren uit de States in flitsende kwartier-programma's door de aether slingeren. Zij vergeten (en het is een zeer bedenkelijk verschijnsel, dat zich helaas niet tot de radio beperkt), dat dit gladde en, wie zal het ontkennen, bij tijd en wijle amusante radiospel met een wonderbaarlijk feilloze techniek, op een ontstellend cultureel vacuum gebouwd is. De Amerikaanse soldaat in Duitsland is waarschijnlijk al heel blij dat hij hier tenminste tussen zijn ontspanning, de in het vaderland onafscheidelijk ermee verbonden advertentieteksten mist, maar ik neem aan dat de Nederlandse luisteraar voor dit soort radio (gelukkig!) nog niet rijp is.

In de meeste gevallen kunnen we om dit verschijnsel lachen. Wanneer echter een mij onbekende vrouwelijke omroepster in een rubriek „Melodie der Verte” meent dat zij ons, op het moment dat heel Nederland de rampzalige gevolgen ondervindt van een nijpend kolengebrek, als entrefilet tussen wat geïmporteerde Amerikaanse plaatjes, aanwijzingen moet geven hoe wij onze kachel het best kunnen stoken, dan wordt de grap wel enigszins onguur, zelfs als het geheel de vorm van een prijsvraag heeft. En al mocht zij dan niet over voldoende goede smaak beschikken, dan mag men toch van een programmaleiding van een vereniging, die zich een „arbeiders vereniging” noemt, verwachten, dat zij weet dat haar leden en luisteraars in haast alle gebieden van ons land wel wat anders te doen

hebben dan de stem van Frank Sinatra of Dinah Shore te herkennen tussen opmerkingen door over de voordelen van het 's nachts laten doorbranden van de kachel. Zij konden het er wel eens te koud voor hebben!

Luistert u deze week naar:

ZONDAG

H II 14.30—15.45 Rad. Philh. ork. o.l.v. Daan Sternefeld. Soliste: Henriëtte Bosmans, piano. (Kodaly, R. Strauss, Dukas).

H I 15.15—15.45 „Doorman”. Klankbeeld. Regie: Herbert Perquin.

H II 16.00—16.30 Negro-spirituals.

H I 22.35—23.00 Carla Rosen, viool; Rosa Spier, harp. Fantasie voor viool en harp van C. Saint-Saëns.

MAANDAG

H II 14.00—14.30 Nancy Evans en Charles Panzera zingen liederen van de Falla en Duparc.

H I 16.45—17.25 Forellen-kwintet van Schubert.

H II 20.50—21.35 „Februari 1941”. Hoorspel ter herdenking van de staking op 25 Febr. '41 te Amsterdam door S. de Vries Jr.

DINSDAG

H II 19.30—20.00 Reinier Bresser, cello. Géza Frid, piano. (Samartini, Janáček, Hindemith).

H I 21.30—22.00 Omroepkamerork. o.l.v. Joop van Ginniken.

H II 22.30—23.00 Sweelinck kwartet. Kwartet in D. gr. t. van A. Borodin.

WOENSDAG

H II 18.30—19.00 „Dichter en volk” door Bernard Verhoeven.

H I 20.30—21.20 21.35—22.25 Relais du Victoria Hall à Genève. Orchestre de la Suisse, o.l.v. E. Ansermet. Solist: Wilhelm Backhaus, piano. (Mozart, Stravinsky, Liszt).

DONDERDAG

H II 20.15—21.15 Kamerorkest o.l.v. Bertus v. Lier. Corry Beversluis, sopraan.

H I 22.30—22.45 Léon Comté, bariton. (Francesco, Vranken, Lalo).

23.00—23.30 Nieuwe Nederl. muziek. Composities van W. F. Strietman.

VRIJDAG

H I 21.00—22.00 Rad. Philh. ork. o.l.v. Albert v. Raalte, m.m.v. het Omroepkoor. (Lekeu, Cherubini).

H II 23.15—24.00 Symphonisch concert. (Balkirof, Alfoën, Bax).

ZATERDAG

H I 13.50—14.00 „Toneel en film” door Mr Jan Derks en A. van Domburg.

H II 14.15—15.15 Rad. Philh. ork. o.l.v. Alb. v. Raalte. (Schubert, Respighi, Wagenaar).

15.15—15.30 W. F. Hermans bespreekt „Medereizigers” van A. H. Nijhoff.

In de Nationale Kroeg (Slot)

Mijn wekelijkse kroeg, mijn schertsrubriek
Gaat sluiten — nimmer trok ze veel publiek.
„De dwazen! honderd dingen, nooit beseft...”
’t Is nacht geworden; ’k maak voor ’t laatst mastiek.

Was dan het firmament ooit uitgesterder?
Dag brave rose hond en Rommse herder;
Adieu, agnost; tot weerziens, protestant;
Het leven drijft ons voort, wij moeten verder.

Denk nog eens aan me, nationale kroeg.
Eén troost: er zijn vergunningen genoeg.
’k Verlaat de politiek en sla de hand
Als wijlen Cincinnatus aan de ploeg.

Geniet zolang de zon nog voor u schijnt,
Voordat ook gij onder het stof verdwijnt;
Van stof tot stof, te liggen onder stof,
Met wijn noch lied noch zanger — zonder eind.

THEO

„DE BRUG-DJAMBATAN”

A.F.W. — Zowel het Decembern timer van 1946 als het eerste nummer van 1947 zijn voor een belangrijk deel gewijd aan de overeenkomst van Linggardjati.

Hoewel het sluiten van deze overeenkomst en de bekrachtiging door de Tweede Kamer natuurlijk worden toegejuicht, wordt in meerdere artikelen de vinger gelegd op verschillende zwakke plekken, die in de 14 punten der overeenkomst en vooral ook in de toelichting der Nederlandse regering zijn aan te wijzen.

Van de bedoelde artikelen vermelden wij hier speciaal dat van S. Tas: „Het Perspectief van Linggardjati” in No. 8; dat van J. H. W. Veenstra: „Met de hakken over de kali” en dat van Mr. S. H. Tajibnapis: „Opmerkingen rondom Linggardjati”, beiden in No. 1 van '47. S. Tas merkt o.a. op dat de regeringsverklaring wijst op een streven van Nederlandse zijde, het staatshoofd van de Indonesische federatie zowel als het staatshoofd der geprojecteerde Unie in nauwe betrekking te brengen tot het staatshoofd van Nederland. Dit brengt het gevaar met zich mee, dat „de republiek de Federatie als een te nauw harnas gaat voelen” met alle gevolgen van dien.

Dezelfde schrijver bepleit de noodzaak voor de republiek om over eigen welvaartsbronnen te beschikken wil zij haar zelfstandigheid in feite behouden en niet in afhankelijkheid van buitenlandse kapitaal geraken.

Deze hoogst belangrijke materie blijkt het onderwerp van nadere studie te zijn geweest

van de Economische Sectie van de Vereniging Nederland-Indonesië.

Het resultaat van deze studie is een aantal richtlijnen betreffende „De financiële en economische verhouding tussen Nederland en Indonesië”, welke in het Januari nummer werden afgedrukt en binnenkort, nader uitgewerkt, afzonderlijk zullen worden uitgegeven. Mr. Tajibnapis roert o.a. de volgende zeer belangrijke kwestie aan.

Van groot gewicht zal blijken te zijn, wie in hun functie van militaire of burgerlijke autoriteit, de gesloten en nog te sluiten overeenkomsten zullen moeten uitvoeren. Deze mensen dienen van de goede geest te zijn doortrokken, daar anders de fraaiste overeenkomst van weinig waarde kan blijken te zijn. Deze moeilijkheid klemt te meer, daar de stille sabotage van plaatselijke bevelhebbers en bestuursambtenaren na Linggardjati eerder toe dan afgenomen is.

Het is treurig te moeten constateren, dat onze regering in dit opzicht niet bepaald het goede voorbeeld geeft door het aanwijzen van tegenstanders van Linggardjati als leden der Commissie Generaal en door haar overweging Dr. van Mook door een conservatiever figuur te vervangen.

Niet alleen in staatkundig opzicht schiet de regering echter tekort. J. H. W. Veenstra wijst in zijn, boven vermeld, artikel op het gevaar, verbonden aan het steunen op de kringen der Indonesische adel.

„Onze positie, op het feodalisme gebaseerd, is wankel en zal steeds wankeler worden. Een

revolutionaire ontwikkeling met scherp sociale tendenzen zal op den duur het feodalisme ondergraven. Ook hier dienen wij om te schakelen!”

Uit No. 8 vermelden wij voorts een redactioneel artikel over de in begin October j.l. te Pangkalpinang, gehouden conferentie van de Nederlands Indische regering met vertegenwoordigers van Chinese, Aziatische en Nederlandse bevolkingsdelen, alsmede van reeds vroeger bestaande of nieuw opgerichte politieke groeperingen, waarbij ook de progressieven niet ontbraken.

Uit No. 1 van 1947 releveren wij verder een interessant artikel van Ds. J. Verkuyt over Mr. Amir Sjarifoedin, een van de belangrijkste figuren uit het kabinet Sjahrir en evenals deze een man die steeds op het standpunt stond van niet samenwerken met de Japanners. Moge hier besloten worden met een citaat uit de rubriek „Voor en Tegen” van het December-nummer, dat aan duidelijkheid niets te wensen overlaat.

„Er is een hinderlijke kwestie, die eens nodig ter sprake dient te komen. Het betreft de postverbindingen tussen Nederlanders en Indonesiërs. Keer op keer valt te constateren dat brieven van Nederlanders aan hun Indonesische vrienden zoek raken, dat Indonesiërs hier te lande correspondentie, aan familieleden in Indonesië gericht, terug ontvangen met de mededeling „onbestelbaar”, ook al is het adres dezer familieleden ongewijzigd; en — wat erger is — keer op keer blijkt ook dat in Indonesië een clandestiene censuur wordt uitgeoefend op correspondentie van als progressief bekend staande Nederlanders en Indonesiërs.

Is het niet beschamend dat momenteel vele Nederlanders met hun Indonesische relaties — zelfs die in Batavia — moeten corresponderen via schuil-adressen?

We hopen dat deze zaak de aandacht der Commissie-Generaal zal hebben, die reeds genoegzaam bekend kan zijn met de sabotage, waar sommige onderdelen van het Ned. Indische uitvoerende apparaat zich aan te buiten gaan”.

Onze

Literair-Sociologische Prijsvraag

Velen, en wel in de eerste plaats de inzenders, zullen met belangstelling uitzien naar de bekendmaking van het resultaat van onze literair-sociologische prijsvraag.

In het volgend nummer zullen wij in een algemene beschouwing het verslag brengen van de merkwaardige ervaringen, die wij met deze prijsvraag opgedaan hebben.

Redactie

Nederlands Volks-Toneel

Doelenzaal van de Mij. v. d. Werkenden Stand
Kloveniersburgwal 87-89

Vrijdag 21 Februari — 8 uur

Zondag 23 Februari — 2 en 8 uur

HET GROTE SUCCES

CISKE DE RAT

Plaatsbespreken twee dagen van te voren tussen
10 en 2 uur (Tel. na 11 uur 40429).

Tentoonstellingen

AMSTERDAM

Stedelijk Museum: tot 10 Maart:

Le Corbusier als schilder, architect en stedenbouwer.

Werken uit de Bergense school ter nagedachtenis van den verzamelaar P. Boendermaker.

Tekeningen van Picasso.

De vijf generaties.

Rijksmuseum: tot 1 Mei:

Collectie mevrouw C. von Pannwitz, schilderijen, meubelen en kunstnijverheid van de 14e tot de 18e eeuw.

Kunstzaal van Lier: tot 28 Februari:

Jan Sluyters, nieuwe werken.

't Gildehuys: tot 1 Maart:

Edmondo Poletti.

Kunsthandel E. J. van Wisselingh:

tot 1 Maart:

George Rueter, schilderijen.

Kunsthandel M. L. de Boer: tot 9 Maart:

Paul Citroen.

Hoofdstadboekhandel (Kalverstraat):

vanaf 19 Febr.:

Herdenkingstentoonstelling Multatuli.

Arti et Amici iac:

B. Essers, houtsneden.

Amstel 93: tot 28 Febr.:

Kunstnijverheid van enige jongeren.

DEN HAAG

Gemeentemuseum: tot 9 Maart:

Franse kunst van Bonnard tot heden.

Kunsthallen Bennewitz: tot 29 Febr.:

Max van Dam, herdenkingstentoonstelling.

BLARICUM

Kunstzaal van Lier: tot 6 Maart:

H. M. van der Spoel.

VELP

Kunstzaal Eekman: tot 9 Maart:

H. van Kruiningen en Wim Kersten.

Onder auspiciën van de Vereniging Nederland-Indonesië en van
De Vrije Katheder

zal in het KRITERION-THEATER, Roetersstraat, op Zaterdagavond 1 Maart 23.30 uur

JORIS IVENS

spreken voor de lezers van de VRIJE KATHEDER en de leden van de Vereniging NEDERLAND-INDONESIë over zijn ervaringen der laatste jaren, waarbij hij bovendien zijn nieuwe films zal laten zien.

Toegangsbewijzen à f 1.25 verkrijgbaar aan de kassa van het Kriterion-Theater op Donderdag 27 Febr. en Vrijdag 28 Febr., des morgens van 11 tot 5 uur en 's avonds van 7—9 uur.

Aan ons kantoor, Keizersgracht 520 zijn geen plaatskaarten verkrijgbaar.

Een goed boek uit de
Stadionbibliotheek
Herculesstraat 134, Tel. 22662.

Diversen

VOETEUVELS? Deze bederven Uw humeur. Schrijft direct een briefkaart aan Mevr. Klein (bevoegd Pedicure), Frederik Hendrikstraat 128^a, Amsterdam-W. Zij behandelt U prompt à f 1.50 per behandeling.

SCHILDERLESSEN. Kunstschilder (Rijksacademie) geeft lessen op Bloemgracht 40 huis, Amsterdam. Vraagt condities of komt eens praten.

Wie helpt jong echtpaar z.k. aan GEMEUBIL. ZIT- EN SLAAPKAMER of ZIT-SLAAPKAMER met keukengebruik en bad, alleen inwonend bij beschaafde progressief denkende mensen te Rotterdam (Blijdorp, Overschie, Schiebroek), Voorburg Z.H., Wassenaar of omgeving. Brieven onder no. D. 901.

Voor één persoon (academicus) gezocht WOONGELIGENHEID TE AMSTERDAM, ev. bewoonbaar te maken zolder. Brieven onder no. D. 902, adm. V.K.

En NU.. UW BESLUIT

Voor allen die nog maar niet konden besluiten een jaarabonnement op „De Vrije Katheder” te nemen, openen wij thans de unieke gelegenheid, zich gedurende enige tijd op de hoogte te stellen van de ook voor hen bijzonder interessante inhoud van ons blad.

De jaargang eindigt per 30 April 1947 en tot die datum bieden wij U een abonnement aan voor slechts

EEN GULDEN

U ontvangt derhalve voor f 1.— alle exemplaren van heden af verschijnende tot en met 30 April.

Abonnementsgelden behoren bij vooruitbetaling voldaan te worden. U zult de krant na enige weken niet meer willen missen.

Een weekend zonder De V.K. wordt vervelend, U mist iets, vraagt het maar aan onze lezers.

Deze propaganda-aanbieding brengt geen enkele verplichting mede voor de volgende jaargang. Mocht het blad U toch niet bevallen, dan gelieve U ons dit te melden vóór 31 Maart, dus een maand voor expiratie van de jaargang. Indien echter geen bericht wordt ontvangen, loopt het abonnement automatisch door voor de 7e jaargang en gelieve U in de maand Mei een bedrag ad f 8.— (buitenland f 11.50) over te maken.

Ondergetekende .....

Woonplaats .....

maakt gebruik van bovenvermeld aanbod en heeft een bedrag ad f 1.— overgemaakt per

Postgiro 277999

Gem. Giro V. 1760

Amsterdamse Bank, Leidsestraat, Amsterdam.

datum ..... ondertekening.....

BELANGRIJK

Geeft steeds bij ADRESVERANDERINGEN ook Uw OUDE ADRES op. Het komt zelfs voor, dat bij verhuizingen hiervan geen kennis wordt gegeven. Men reclameert dan vanuit een ons geheel onbekend adres de niet ontvangen exemplaren.

Abonnementsgelden behoren bij VOORUITBETALING voldaan te worden en men wachte niet, tot wij moeten reclameren.

Spaart incassokosten en gireert het verschuldigde.

Is de betaling tevens de opgave van een nieuw abonnement, vermeld dan op het girostrookje even „Nieuw abonnement”, daar dit vertraging voorkomt.

Vele betalingen konden nog niet worden afgehandeld, doordat men kennelijk voor anderen betaalde, zonder hierover iets te vermelden. Dit geeft oponthoud en leidt tot misverstanden.

Wij verzoeken onze lezers beleefd met deze perikelen rekening te willen houden. De samenwerking zal er vlotter door worden.

DE ADMINISTRATIE

welke

flinke jongeman ± 18 jaar die van aanpakken houdt ambieert een betrekking op ons kantoor?

De te verrichten werkzaamheden zijn:

Lichte Holl. correspondentie

Verzending Post

Eenvoudig kantoorwerk

Enig loopwerk

Voor ijverig persoon zeer aangename werkring. Aanvangssalaris fl. 75.— per maand

Br. onder motto SOLLICITATIE aan DE VRIJE KATHEDER

BETALINGEN BANDEN 5e Jaargang en ontvangen losse nummers.

Nog werden alle geleverde banden en losse nummers niet verrekend.

Wij verzoeken U vriendelijk thans voor remise te willen zorgen. Maakt het ons niet moeilijk en bespaart Uzelf toch die hoge incassokosten.

Dikwijls is betrokkene bij aanbieding der kwitantie niet thuis en moet later wederom gedisponeerd worden, hetgeen dan nog eens extra kosten voor U meebrengt.

Mogen wij Uw overschrijving op onze postrekening 277999 of gem. giro V. 1760 tegemoet zien?

DE ADMINISTRATIE

VAN DE WEG

Voor mannen met een zwaren baard

WIGLEVEN
ROTTERDAM

Barst Ex
SNELSCHEERCRÈME

IN 2 MINUTEN HEERLIJK GESCHOREN ZONDER „INZEEPEN”

WINS IS TROEF!

GEZELSCHAP ALEX WINS, voor kinderfeesten en cabaretvoorstellingen. Topaasstraat 21, Amsterdam-Z. Tel. 21898.

HET TREFPUNT

Café EIJDERS

Korte Leidschedwarsstraat

SCHOONHEIDSBEHANDELING

GELAAT-, LICHAAM-, HANDMASSAGE, enz.

door gedipl. specialiste (Hongaarse) MANCI ALBERT, Prinsengracht 714, A'dam. Betaling in overleg.